

ORTOGRAAFIA

Tegusõnade kokku- ja lahkukirjutus

Maire Raadik

Praegune tegusõnade kokku-lahkukirjutuse reeglistik pärineb 1979. aastast, kui vabariiklik õigekeelsuskomisjon ehk VÕK tegi selle kohta oma otsuse.¹ Seni olid kehtinud 1976. aasta õigekeelsussõnaraamatu õigekirjalisa juhtnöörid, mille põhijooned² ulatuvad tagasi 1920.–1930. aastatesse.

VÕKi otsus, mis vastandus ÕS 1976 reeglitele, hõlmas kahesuguseid muudatusi: ühed täpsustasid mõisteid ja termineid, teised andsid senisesse normingusse lõtkuruumi. Mõistestiku puhul 1) määrati kindlaks, et ühendverbe võivad moodustada koha-, seisundi- ja perfektiivsusmäärsõnad, seni kasutusel olnud abimäärsõna mõiste jäeti kõrvale, arusaamise hõlbustamiseks 2) võeti tegusõna ja käändsõna fraseoloogilise tähendusega ühendite tarvis kasutusele termin *väljendverb*.

Normingus oli kõige tähtsam muudatus see, et 1) lauses täiendiks või öeldistäiteks olevaid kesksõnavorme lubati senise kokkukirjutuse asemel kirjutada nii kokku kui ka lahku (sest need vormid ei ole enamasti iseseisvad liitsõnad, vaid üksnes verbi käändelised vormid). Kolm ülejäänud muudatust puudutasid 2) ühendverbi määrsõnaga

¹ Verbide kokku- ja lahkukirjutamine. Selgitab Huno Rätsep. – Kirjakeele teataja 1979–1983. Õigekeelsuskomisjoni otsused. Koostanud T. Erelt, H. Saari. Tallinn: Valgus, 1985, lk 39–44. Ainult reeglistik: M. Erelt, T. Erelt, K. Ross, Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007, lk 116–119. <http://www.eki.ee/books/ekk09/>.

² Vt E. Muuk, Verbide ja verbaalnoomenite kokkukirjutamisest. – Eesti Keel 1938, nr 1, lk 4–17.

seotud laiendit, mis kallutab täiendiks olevaid kesksõnavorme lahku kirjutama (seni tuli kirjutada ainult kokku), 3) *nuna-* ja *tuna-*tunnusega lauselühendeid, mis arvati lahkukirjutatavate ühendite hulka (sest nad on oma olemuselt määruslikud), 4) tegusõnadest saadud käänd- ja määrsõnu, mida soovitati kirjutada kokku nagu omaette tähendusega iseseisvaid sõnu, lahku võis kirjutada pikemaid ühendeid.

Reegli põhisisu on lihtne: liitverbid kirjutatakse alati kokku, muud ühendid jagunevad ühend- ja väljendverbideks, mida võib kokku kirjutada teatud juhtudel, ja muudeks verbiühenditeks, mida kirjutatakse üldiselt lahku. Liitverbe pole palju ja neid on üsna lihtne ära tunda, kuid keerulisem on teha vahet ühendteigusõnadel ning muudel määrsõna ja tegusõna ühenditel ning veel keerulisem eristada väljendteigusõnu muudest käänd- ja tegusõna ühenditest. Reegli rakendamise seisukohalt ei ole sellel õnneks määravat tähtsust, sest tegusõna pöördelised vormid (olevik, liht-, täis- ja ennemindevik), samuti *ma-* ja *da-*tegevusnimi, *mas-*, *mast-*, *maks-*, *des-*vorm käivad nagunii alati lahku ning *v-*, *tav-*, *nud-*, *tud-*kesksõnas ja *mata-*vormis on lahkukirjutus enam-vähem alati rööpvõimalus. Kokku kirjutatakse ühend- või väljendverbist (või ka muust verbiühendist) moodustatud iseseisvaid käändsõnu ja määrsõnu.

Keelenõuandes on tegusõnade kokku-lahkukirjutus üks sagedasemaid teemasid. Siinne kirjutis ei hõlma päris kõiki aastate jooksul tulnud küsimusi (muu hulgas on välja jäetud osa korduvaid ja samalaadseid keelendeid), kuid annab siiski üsna tõetruu pildi küsimuste hulgast ja sisust. Kõik allpool toodavad näited on keelenõuandest läbi käinud, mujalt pärit ainestikku pole lisatud. Ülevaade ei asenda kokku-lahkukirjutuse reeglistikku, vaid on sellele täienduseks.

Liitteigusõna

Liitsõnana käsitatavad tegusõnad kirjutatakse igas vormis kokku (nt *allkirjastada*, *allkirjastan*, *olen allkirjastanud*, *allkirjastatud* leping, lepingu *allkirjastamine*). Moodustusviisilt jagunevad sel-

lised tegusõnad kolmeks: 1) tegusõnale on liidetud määrsõna (nt ala + hindama > *alahindama*), 2) tegusõna on tuletatud liit-sõnast või sõnaühendist (nt tagasiside > *tagasisidestama*, kolm korda > *kolmekordistama*) või 3) tegusõnale on liidetud nime-tavas käändsõna (nt kuum + tsinkima > *kuumtsinkima*). Selline on moodustus sünkrooniliselt vaadelduna. Kujunemiskäik võib tihti olla teine: enne deverbaal, siis verb (nt salakuulaja, -mine – *salakuulama*, külmtöötlus, -mine – *kylmtöötleva*). Osa taas- või üle-määrsõnaga ühendteguõnu (nt *taas elustada*, *üle hindama*) võib rööpselt esineda liitteguõnana (*taaselustada*, *ülehindama*).

- a) *alahindama*, *alahinnati*, *järelvaadata*, *allkirjastama*, dokumendi *allkirjastamine*, *kooskõlastama*, *tagasisidestama*, *tasaarveldada*, *tasaarvestan*, *kolmekordistunud* (< kolmekordistuma); *klikkpaigaldatav* (klikkpaigaldama = klikiga, klõpsuga paigaldama), *väärkoheldud* (< väärkohtlema), *geenmuundatud* (< geenmuundama), *kuumtsingitud* (< kuumtsinkima), *madalküpsutatud* (madalküpsutama = madalal temperatuuril küpsutama), *peenjahvatatud* (< peenjahvatama)
- b) **nii liit- kui ka ühendteguõnana:** *taasavame* ~ *avame taas*, *taasavatud* ~ *taasavatud* kauplus, *püüti taaselustada* ~ *taas elustada*, *taasiseseisvunud* ~ *taas iseseisvunud* Eesti, *taaskohtuda* ~ *taas kohtuda*, *taaslooma* ~ *taas looma*, *ülehindama* ~ *üle hindama*, *ülerahvastama* ~ *üle rahvastama*

Määrsõna + v-, fav-, nud-, tud-kesksõna

Määrsõna ja kesksõna ühendid võivad lauses esineda öeldise, täiendi, öeldistäite või määrusena. Millal kirjutada kokku, millal lahku, oleneb esmajoonest sellest, kas kesksõna väljendab lauses pigem tegevust (öeldis, määrus) või pigem omadust (täiend, öeldistäide).

Öeldis, mille moodustavad *olema*-verb koos *nud*-kesksõnaga (isikuline tegumood) või *tud*-kesksõnaga (umbisikuline tegumood), tuleb alati lahku kirjutada (nt *on kätte saanud*, *oli üle kuulanud*, *on kätte saadud*, *oli üle kuulatud*).

Määrusi vormistavad *nud-*, *tud-*, *nuna-*, *tuna-*tunnusega määruslikud lauselühendid, needki kirjutatakse lahku (nt *välja arvatud* kreemikoogid, istub *kõssi vajununa*). Kuigi *nuna-* ja *tuna-*vormi arvas lahkukirjutatavate hulka juba VÕK oma 1979. aasta otsusega³, on reegli rakendamine isegi norminguallikais⁴ siiani ebajärjekindel (nt *kaasa haaratuna*, harilikult *kokkukirjutatuna*, seltskonnast *kõrvale tõmbununa*, kaaslastest *mahajäetuna*, omaette *välja antuna*). Mõjutada võib ka kokkukirjutatavate *nu-* ja *tu-*tuletiste eeskjuju.

- a) ***nud*-kesksõna öeldisena:** *on alla kirjutatud, oleme ette valmistanud, ei ole kinni pidanud, oleme kokku leppinud, olen kokku puutunud* eri programmidega, *olen kätte saanud, olen sellest lahti öelnud, oli läbi vaadanud, oled sisse kukkunud, on sisse tulnud, on välja andnud, harjumused on välja kujunenud, oleme välja töötanud, on välja valinud, vesi on ära auranud, on ära kolinud, oleme üle andnud, on üle elanud, olen üle söönud, komisjon on üle vaadanud, pole üle vaadanud, olen üle väsinud, on üles kasvatatud, olid ümber rahvustunud*
- b) ***nud*-kesksõna määrusena:** (templil) *sisse tulnud, välja läinud, töö üle andnud, vastu võtnud*, (kuulutuses) *VAZ (vähe sõitnud)*; ***nuna*-vorm määrusena:** *kokku kuivanuna, kõssi vajununa, viltu vajununa, Eestisse tagasi pöördununa*
- c) ***tud*-kesksõna öeldisena:** *leping on alla kirjutatud, avamine on edasi lükatud, on ette nähtud, olgu ette valmistatud, on looduse poolt kaasa antud, tulumaks on kinni peetud, on kokku lepitud, polnud kokku lepitud, on kätte saadud, on läbi arutatud, pisemgi detail on läbi mõeldud, toode on läbi müüdüd, asi on läbi räägitud, on läbi uuritud, koolitus on läbi viidud* (parem: korraldatud), *on maha arvestatud, on maha jäetud, on maha kantud, küsimus on päevakorrast maha võetud* (parem: välja jäetud, kustutatud), *kui te olete sisse registreeritud, on tagasi lükatud, saal oli täis suitsetatud, buss oli inimesi täis topitud, on valmis kirjutatud, on vastu võetud ühingu liikmeks, volitus on välja antud, on ülikoolist välja heidetud, olete välja kirjutatud, on välja mõeldud, etendused on välja müüdüd, on*

³ Kirjakeele teataja 1979–1983, lk 40–41.

⁴ ÕS 2013, „Eesti keele käsiraamat“ 2007.

välja saadetud, on Rootsis välja töötatud, on ära märgitud kleepribaga, on ära saadetud, on ära toodud manuses (parem: toodud), on ära viidud, on üle antud, on üle hinnatud (liitverbina: on ülehin-natud), number on tekstis üle kirjutatud, server on üle koormatud, on üle kuulatud, on üle küpsetatud, oli üle pakutud, on üle vaada-tud, õpilane on üle viidud, on homseks üles antud, on üles ehitatud, sai üles ehitatud, andmed on üles laaditud, leping on üles öeldud, on ümber ehitatud, on ümber tehtud; teepungad on käsitsi nopitud

- d) **tud-kesksõna määrusena:** *alla hinnatud, alla kirjutatud* kahes eksemplaris, *kaasa arvatud*, (sel kuupäeval) *kinni peetud*, (templil) *läbi kantud*, (templil) *maha kantud, vastu võetud, tagasi lüka-tud* või *ootele jäetud, välja arvatud, välja müüdüd*, võimalus olla komisjonis *ära kuulatud, ära märgitud* konkursil, *üle viidud* tei-sele ametikohale; **tuna-vorm määrusena:** viha, mis järgmisse põlve *edasi antuna* meid vaevab, *eraldi võetuna* on need vabandatavad eksimused, *kõrvale heidetuna*, kiri *saabus lahti rebituna, sisse logituna*, hoiat televiisor ja arvuti *välja lülitatuna, üles ärritatuna, ümber arvestatuna* rahasse; *uuesti sündinuna*

Määrusi aitab ära tunda *olema*-verb, mis on osas ühendites juurdemõeldav: *istub kõssi vajununa* = istub, *olles kõssi vaju-nud*; *välja müüdüd* = (saal, etendus, piletid) *on* välja müüdüd; *välja arvatud kreemikoogid* = (millegi hulgast) *on* välja arvatud kreemikoogid.

Kaasa arvatud, välja arvatud

Ühendite *kaasa arvatud* ja *välja arvatud* kokku-lahkukirjutus on ammune probleem. Johannes Aavik on oma 1936. aastal ilmunud õigekeelsuse õpikus andnud näite „*välja arvatud* mõned üksikud, olid kõik rahul“ ja selle kohta õpetuse: *välja arvatud* kirjutatakse niisuguses ühendis lahku, sest partitsiip esineb siin verbaalses tähenduses ja verb *olles* on juurde mõeldav: *olles välja arvatud*. „Seda osutab ka veel see,“ lisab Aavik, „et *välja arvatud* võib ümber paigutada: „mõned üksikud *välja arvatud*, olid kõik rahul“.“⁵

⁵ J. Aavik, Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti kirjastus, 1936, lk 327–328.

Täiendi ja öeldistäite puhul oleneb kokku-lahkukirjutus sellest, kas määrsõna ja kesksõna moodustavad koos ühendtegu sõna või mitte (öeldistäite puhul tuleb lisaks vaadata, kas kesksõna on oleviku või mineviku kesksõna).

ÜHENDTEGUSÕNU MOODUSTAVAD nelja liiki määrsõnad:

- 1) **kohamäärsõnad**, nt *all, alla, alt, asemel, asemele, asemelt, edasi, eemal, eemale, eemalt, ees, eest, esil, esile, ette, juurde, juures, juurest, järel, järele, kaasa, kaasas, kallal, kallale, kallalt, kaugel, kaugele, kaugelt, kohal, kohale, kohalt, kõrval, kõrvale, kõrvalt, käes, käest, kätte, külge, ligi, läbi, lähedal, lähedale, lähedalt, maha, mööda, otsa, paigal, paigale, paigalt, peal, peale, pealt, päral, pärale, ringi, seal, sealt, sees, seest, siia, siin, siit, sinna, sisse, taga, tagant, tagasi, taha, vahel, vahele, vahelt, vastu, välja, väljas, väljast, ülal, ülalt, üle, üles, ümber*;
- 2) **seisundimäärsõnad**, nt *alles, ilma, kaardu, kaotsi, katki, kimpu, kinni, kissi, kassis, kokku, koos, koost, kortsu, kängu, kössi, külili, lahti, laiali, lõhki, norgu, nurja, pooleli, puruks, puudu, pärani, rikki, sassi, segi, täis, umbe, vait, valmis, viltu*;
- 3) **lõpetatust või tulemuslikkust märkivad määrsõnad**, nt *läbi, maha, minema* (minema minema), *otsa, tulema* (tulema tulema), *täis, valmis, välja, ära*;
- 4) **rõhumäärsõnad** *vaja* (vaja minema, vaja olema), *tarvis* (tarvis minema, tarvis olema)⁶.

Ühendtegu sõnad jagunevad korrapärasteks ja ainukordseteks ühendtegu sõnadeks.⁷ Esimeste hulka kuuluvad ühendid, kus sama määrsõna võib seonduda terve rühma semantilisel lähedaste tegu sõnadega (nt *alla tulema/minema/jooksma/sõitma/ruttama*), ja vastupidi, mingi verbirühma liige võib kombineeruda kõigi selle rühma määrsõnadega (*alla/üles/sisse/välja/ette/*

⁶ VÕKi 1979. a otsus rõhumäärsõnu veel ei nimeta, need lisab: M. Ereht, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993, lk 20–22.

⁷ H. Rätsep, Eesti keele lihtlausete tüübid. Emakeele Seltsi toimetised nr 12. Tallinn: Valgus, 1978, lk 28.

juurde minema). Ainukordsed ühendverbid (nt *maha kirjutama*, *peale käima*) sarju ei moodusta. Korrapärase ühendverbi tähendus tuleneb tema osade tähendusest (*sisse minema* = *sisse* + *minema*), ainukordsel enamasti ei tulene (*maha kirjutama* ≠ *maha* + *kirjutama*). Koha- või seisundimäärsõna ja tegusõna juhuslikke ühendeid ei ole põhjust ühendteguksnadeks pidada (nt *alt avanev aken*, *kõikjal olev lumi*, *mujal kasutatavad väited*, *siin olevad pildid*, *sügaval asetsevad silmad*).

Ühendteguksõnu saab täiendina kirjutada nii kokku kui ka lahku (nt *mööda ruttav* ~ *möödaruttav* mees, *kaasa ostetav* ~ *kaasaostetav* vein, *alla kukkunud* ~ *allakukkunud* oksad, *kokku lepitud* ~ *kokkulepitud* kohtumine), öeldistäitena võib nii kokku kui ka lahku kirjutada *v-* ja *tav-*kesksõnu (nt dokument on *alla laaditav* ~ *allalaaditav*). Kui ühendteguksõna määrsõna moodustab koos kesksõnaga iseseisva omadussõna, kirjutatakse see pigem kokku (nt *kõrgemalseisev* isik 'tähtsal ametikohal olev', *aukuvajunud* silmad).

a) *v-*kesksõna täiendina: *all olev* ~ *allolev* tabel, *eemal olevad* ~ *eemalolevad* inimesed, *ees ootav* ~ *eesootav* konverents, *ees seisvad* ~ *eesseisvad* ülesanded, *eraldi seisvad* ~ *eraldiseisvad* harud, *esile kerkivad* ~ *esilekerkivad* küsimused, *ette tulevaid* ~ *ettetulevaid* probleeme, *juures olev* ~ *juuresolev* joonis, *kaasas olev* ~ *kaasasolev* asi, *kaugemal asuv* ~ *kaugemalasuv* maja, *kinni vajuv* ~ *kinnivajuv* silm, *kokku puutuvast* ~ *kokkupuutuvast* osast, *kohal olevad* ~ *kohalolevad* liikmed, *kõrval asuv* ~ *kõrvalasuv* parkla, *lahti riietuv* ~ *lahtiriietuv* naine, *lähedal asuv* ~ *lähedalasuv* kohvik, *mööda ruttav* ~ *möödaruttav* mees, *pealt vaatavad* ~ *pealtvaatavad* lapsed, *pooleli olevad* ~ *pooleliolevad* tööd, *puudu jääv* ~ *puudujääv* osa, *puudu olev* ~ *puuduolev* hääl, *ringi rändav* ~ *ringirändav* näitus (parem: rändnäitus), *sisse tulevad* ~ *sissetulevad* kõned, *välja mineva* ~ *väljamineva* posti käitlemine, *tagasi sõitev* ~ *tagasisõitev* rong, *vaja minevad* ~ *vajaminevad* eeldused, *vastu tulevad* ~ *vastutulevad* autod, *võlgu olev* ~ *võlguolev* raha, *välja trügivad* ~ *väljatriügivad* inimesed, *ära jääv* ~ *ärajääv* lend, *ära olev* ~ *äraolev* töötaja, *üle jääv* ~ *ülejääv* osa

b) *tav-*kesksõna täiendina: *eest laetav* ~ *eestlaetav* pesumasin (parem: *eest täidetav* ~ *eesstäidetav*), *järel veetav* ~ *järelveetav* kohver,

kaasa ostetav ~ kaasaostetav vein, kinni peetav ~ kinnipeetav isik, kätte saadav ~ kättesaadav info, läbi võetavad ~ läbivõetavad teemad, maha pestav ~ mahapestav värviemaldusvahend, peale määritav ~ pealemääritav geel, sisse nõutav ~ sissenõutav summa, tagasi makstavad ~ tagasimakstavad summad, vastu võetav ~ vastuvõetav otsus, välja antav ~ väljaantav auhind, välja loputatav ~ väljaloputatav šampoon, välja loositav ~ väljalootatav auhind, välja pakutavad ~ väljapakutavad hinnad (parem: pakutavad), ära antav ~ äraantav pagas, üle antav ~ üleantav sõiduk, ümber paigutatavad ~ ümberpaigutatavad vaheseinad

- c) **tav-kesksõna öeldistäitena:** dokument on alla laaditav ~ allalaaditav, töötajad ei ole kätte saadavad ~ kättesaadavad
- d) **nud-kesksõna täiendina:** alla kukkunud ~ allakukkunud oksad, alles jäänud ~ allesjäänud vara, esile kerkinud ~ esilekerkinud küsimused, ette jäänud ~ ettejäänud loom, järele jäänud ~ järelejäänud summa, kaugele arenenud ~ kaugelearenenud haigus, kohal olnud ~ kohalolnud liikmed, kohale sõitnud ~ kohalesõitnud patrull, kokku tulnud ~ kokkutulnud inimesed, kõrvale astunud ~ kõrvaleastunud vaatajad, külili kaldunud ~ külilikaldunud laev, lahku läinud ~ lahkuläinud vanemad, läbi põlenud ~ läbipõlenud lamp, maha rahunenud ~ maharahunenud lemmikloom, maha sadanud ~ mahasadanud lumi, marru sattunud ~ marrusattunud mees, paigale tardunud ~ paigaletardunud perenaine, pooleli jäänud ~ poolelijäänud töö, puudu olnud ~ puuduolnud andmed, sinna sõitnud ~ sinnasõitnud inimesed, sisse harjunud ~ sisseharjunud käitumismustrid, sisse tulnud ~ sissetulnud kirjad, valmis saanud ~ valmissaanud maja, vangi langenud ~ vangilangenud mehed, viltu vajunud ~ viltuvajunud seinad, välja kasvanud ~ väljakasvanud juuksed, välja kujunenud ~ väljakujunenud arusaam, välja läinud ~ väljaläinud kirjad, välja voolanud ~ välja voolanud vesi, ära jäänud ~ ärajäänud ettekanne, üle jäänud ~ ülejääänud toidukaup, üle töötanud ~ ületöötanud kolleeg
- e) **tud-kesksõna täiendina:** all toodud ~ alltoodud valikutel, alla hinnatud ~ allahinnatud kaup, alla kirjutatud ~ allakirjutatud dokument, alla laaditud ~ allalaaditud failid, alla surutud ~ allasurutud vähemus, esile tõstetud ~ esiletõstetud töö, ette antud ~ etteantud piirid, ette nähtud ~ ettenähtud abinõud, ette sirutatud ~ ettesirutatud käsi, ette tellitud ~ ettetellitud õhtusöök, ette valmistatud ~

ettevalmistatud kõne, juurde lisatud ~ juurdelisatud tabel (parem: lisatud), järele aidatud ~ järeleaidatud kasv, kaasa toodud ~ kaasatoodud materjal, kinni makstud ~ kinnimakstud reklaam, kinni peetud ~ kinnipeetud summa, kohal algatatud ~ kohalalgatatud küsimused, kohale toimetatud ~ kohaletoimetatud pakk, kokku keritud ~ kokkukeritud juhe, kokku kutsutud ~ kokkukutsutud komisjon, teha kokku lepitud ~ kokkulepitud tähtjaks, kokku surutud ~ kokkusurutud hambad, koos oldud ~ koosoldud aastad, kätte toimetatud ~ kättetoimetatud kaup, neli lahti klopitud ~ lahtiklopitud muna, läbi loetud ~ läbiloetud raamat, läbi mõeldud ~ läbimõeldud otsus, läbi viidud ~ läbiviidud audit (parem: tehtud), maha jäetud ~ mahajäetud lapsevanker, maha kantud ~ mahakantud vara, maha põletatud ~ mahapõletatud küla, maha surutud ~ mahasurutud ülestõus, peale laaditud ~ pealelaaditud kaubad, pealt nähtud ~ pealtnähtud sündmused, puruks visatud ~ puruksvisatud taldrik, rulli keeratud ~ rullikeeratud pannkook, siin esitatud ~ siinesitatud andmed, sisse ehitatud ~ sisseehitatud mööbel, sisse nõutud ~ sissenõutud summad, tagasi makstud ~ tagasimakstud summad, täis kribitud ~ täiskribitud sein, täis suitsetatud ~ täissuitsetatud ruumid, valmis segatud ~ valmissegatud kaste, vastu võetud ~ vastuvõetud otsus, villi tantsitud ~ villitantsitud jalad, välja antud ~ väljaantud õiendid, välja arvatud ~ väljaarvatud pension, välja kuulutatud ~ väljakuulutatud võistlus, välja lülitatud ~ väljalülitatud masin, välja makstud ~ väljamakstud summad, välja müüdüd ~ väljamüüdüd üritus, välja ostetud ~ väljaostetud retseptid, välja printitud ~ väljaprintitud kupong, välja saadetud ~ väljasaadetud kirjad, välja toodud ~ väljatoodud aastaarv (parem: toodud), välja töötatud ~ väljatöötatud juhend, välja vahetatud ~ väljavahetatud torustik, välja valitud ~ väljavalitud laulud, välja veetud ~ väljaveetud toodang, ära jäetud ~ ärajäetud lennud, ära märgitud ~ äramärgitud kirjakohtad, ülal toodud ~ ülaltoodud andmed, üle kantud ~ ülekantud tulumaks, üle koormatud ~ ülekoormatud server, üle kuulatud ~ ülekuulatud tunnistaja, üles laaditud ~ üleslaaditud failid, üles puhutud ~ ülespuhutud mull, üleval istitud ~ ülevalistitud öö, ümber ehitatud ~ ümberehitatud keskus, ümber töötatud ~ ümbertöötatud variant; järeltäiendina pigem lahku: kaks muna, lahti klopitud

ÜHENDTEGUSÕNU EI MOODUSTA ajamäärsõnad (nt *ammu, harva, hiljuti, kaua, seni, varem, vast, äsja*), viisimäärsõnad (nt *hästi, halvasti, kergesti, kiiresti, käsitsi, vaevu*), hulga- ja määramäär-
sõnad (nt *palju, vähe, rohkem, enam, vähem, väga, hästi*),
küsimäärsõnad (nt *kuhu, kus, kust*) ning liitsõnalised kohamäär-
sõnad (nt *allpool, eespool, kohapeal*).

Need määrsõnad kirjutatakse järgnevast kesksõnast harilikult lahku. Kokku kirjutada saab siis, kui määrsõna moodustab koos kesksõnaga iseseisva omadussõna (nt *iseenesestmõistetav* asi 'loomulik, pikemata selge', *järeltulevad* põlved, *paljutootav* algus 'lootusrikas', *varalahkunud* kolleegid 'surnud', *vastsündinud* laps, *vähekindlustatud* lapsed 'vaesed').

- a) **ajamäärsõna + kesksõna täiendina:** *alles ostetud* esemed, *ammu kuuldud* lugu, *ammu möödunud* ajad, *ammu tuntud* tõde, *harva esinev* haigus, *hiljuti nähtud* film, *igavesti kestev* kevad, *kaua kestev* köha, *kaua oodatud* vabadus, *kaua säilivad* mahlad, *kauem kestev* värskus, *seni avaldatud* luuletused, *seni kehtivad* seadused, *seni tehtud* töö, *taas avatud* kauplus (liitverbiina: taasavatud), *täna nähtud* etendus, *vast avatud* kohvik, *vast ilmunud* raamat, *vast renoveeritud* kool, *vast saabunud* külalised, *vast valminud* hoone, *varem avaldatud* tahe, *varem esitatud* seisukohad, *varem ilmunud* artikkel, *varem sooritatud* tehingud, *varem värvitud* sein, *viimati nimetatud* punkt, *viimati valitud* kõned, *äsja avatud* kohvik, *äsja ilmunud* raamat, *äsja lõppenud* koosolek, *äsja sadanud* lumi
- b) **viisimäärsõna + kesksõna täiendina:** *halvasti tehtud* töö, *hulgi müüdavad* värvid, *hästi esitatud* kõne, *hästi istuvaid* pükse, *hästi kasvatatud* lapsed, *hästi kirjutatud* lugu, *hästi tehtud* töö, müügil *hästi varustatud* kauplustes, *ise tehtud* kingitused (st iseseisvalt, omal jõul tehtud), *kergesti puhastatav* pind, meene ei tohi olla *kergesti purunev* ja peab olema *ohutult käideldav*, *kergesti solvuv* inimene, *kergesti süttiv* aine (= kergsüttiv), *kiiresti arenev* majandus, *kiiresti imenduv* kreem, *kiiresti muutuv* maailm, *kiiresti riknevad* toiduained, *kõrgelt arenenud* teadus, *kõrgelt hinnatud* büroomööbel, *kõrgesti haritud* inimene, *käsitsi kirjutatud* avaldus, *käsitsi maalitud* portselan, *käsitsi valmistatud* seep, *lihtsalt juhitav* seade, *lihtsalt paigaldatav* parkett, *raskesti eemaldatav* plekk, *raskesti kasvatatav* laps, *raskesti loetav* käekiri, *raskesti läbitav*

maastik, *raskesti sulav* metall (= rasksulav), *süvitsi minev* uurimus, *tõsiselt võetav* ettepanek, *täpselt sõnastatud* soovid, *tühjalt seisnud* maja, *vabalt seisev* valamu, *vaevu kuuldav* heli, *vaevu märgatav* sädelus silmis, *valesti pargitud* auto, *värskelt pressitud* mahl, *õigesti kõlanud* laulud, *üheselt mõistetav* vastus, *üksi elavad* eakad; **öeldis-täitena:** me ei ole *tõsiselt võetavad*

- c) **hulga- või määramäärsõna + kesksõna täiendina:** üks *enam kõneldud* teemasid, Eestis *enam levinud* süsteem, *enam makstud* käibemaks, *enim kasutatavad* maitseained, *enim loetavad* raamatud, *enim mängitud* lood, *enim müüdüd* auto, *enim nõutud* valge vein, *enim tasustatud* amet, *enim uuritud* piirkond, *hästi arenenud* kuulmine, *hästi imenduv* õli, *hästi informeeritud* kliendid, *hästi loetav* kiri, *hästi minev* kaup, *hästi säilinud* pealinn, *hästi tasustatud* töö, *hästi teeniv* lapsevanem, *hästi tuntud* koht, minu *palju kannatanud* vanemad, *palju kirjutud* raamat, *palju näinud* inimene, *palju räägitud* teema, *väga austatud* kuulajad, *vähe kasutatud* rõivad, *vähe kortsuv* riie, *vähe määrduv* laudlina, *vähe sõitnud* VAZ, *vähe sõidetav* tee, *vähe tuntud* viirused, *vähe töödeldud* toiduained, *vähem haritud* inimene, *vähem levinud* keel, *vähem makstud* raha, *vähem meeldivad* küljed, *vähem märgatav* viga, *vähem sobiv* lahendus, *vähem tuntud* objekt; **öeldistäitena:** see on *vähe usutav*
- d) **liitsõnaline kohamäärsõna + kesksõna täiendina:** *allpool kirjeldatud*, *allpool loetletud*, *allpool nimetatud*, kanda *allpool toodud* pangaarvele, *allpool olev*, *eespool mainitud*, *eespool nimetatud*, *eespool toodud*, *eespool viidatud*, *eespool öeldud* (= eelmainitud, eelnimetatud, eeltoodud, eelviidatud, eelöeldud), *kohapeal algatatud* küsimused

Süntakiliselt seotud laiend

Ühend- ja väljendtegusõnade kesksõnu ja *mata*-vormi, mis on lauses täiendiks (oleviku kesksõnad ka öeldisäiteks), võib kirjutada nii kokku kui ka lahku. Kui ühendtegusõna määrsõnale eelneb lauses süntakiliselt seotud laiend, tuleb eelistada lahkukirjutust.

Selle üle, kas eelnev laiend võib mõjutada kesksõnu lahku kirjutama või ei, arutleti muu hulgas 1930. aastail Eesti Kirjanduse Seltsi keele-

toimkonnas.⁸ J. V. Veski ettepanek oli kirjutada mis tahes laiendi puhul lahku (nt *inimestest maha jäetud maja, aknast välja hüppav kass, sõjast osa võtnud noormees*), Johannes Aavik pooldas kokkukirjutust (nt *põgenejatega kaasaläinud koer, enesega rahulolev ilme*). 1970-ndaiks oli peale jäänud seisukoht kirjutada laiendist hoolimata kokku, nii nägi ette ka ÕS 1976 õigekirjalisa, kuid oli selge, et see pruuk on vastuolus loomuliku keeletundega⁹. VÕKi 1979. aasta otsus lubas lõpuks lahkukirjutust, kuid tekkis uus küsimus: mis laiend arvesse läheb ja mis mitte. Otsuse edukas rakendamine sellest küll ei olene, sest alati on õige kirjutada lahku, kuid kirjutajad armastavad probleemi üle pead murda.

VÕKi otsuse¹⁰ ja selle aluseks olnud tööde¹¹ järgi tuleb süntaktiliselt seotuks pidada eeskätt sellist käändsõnalist laiendit, mis ei sõltu mitte kogu verbiühendist, vaid ainult ühendverbi määrsõnast, ja mille kääne on tingitud sellest samast määrsõnast (nt *sillast üle minema, majale peale langema, tasust ilma jätma*). Ühendverbe moodustavatest määrsõnadest võib laiendeid olla peamiselt kohamäärsõnadel, nt seestülevas laiend määrsõnadel *alla, eemal, ilma, kaugel, kõrval, läbi, mööda, sisse, välja, üle, üles, ümber*; alaleütlevas *ette, juurde, järele, kallale, kõrvale, külge, peale, vahele, vastu*; alalütlevas *juures, järel, kallal, kõrval, küljes, ligi, lähedal, otsas, peal, taga, vahel, vastas, ümber*; seesütlevas *sees*; kaasaütlevas *kaasa, kaasas*. Kindlas käändevormis laiendeid ei tingi siiski sellised kohamäärsõnad nagu *edasi, esile, maas, maha, kohal, kohale, paigal, paigale, päral, pärale, tagasi, ülal, üleval*.¹² Peale käändsõna võib kokku-lahkukirjutust mõjutada ka määrsõna (nt *natuke* lahti lükatud aken, *täiesti* rikki läinud aparaat, *siit* minema kihutanud auto).¹³

⁸ A. Kask, EKS-i Keeletoimkonna viimaste koosolekute otsuseid. – Eesti Keel 1938, nr 2, lk 56. Vt ka E. Muuk, Verbide ja verbaalnoomenite kokkukirjutamisest, lk 4–17.

⁹ E. Kindlam, Meie igapäevane keel. Tema hoolet ja seadet. Tallinn: Valgus, 1976, lk 105–107.

¹⁰ Kirjakeele teataja 1979–1983, lk 39–44.

¹¹ H. Rätsep, Eesti keele lihtlausete tüübid, lk 32–35.

¹² Sealsamas, lk 35.

¹³ Kaks esimest on VÕKi otsuse näited, kolmanda on lisanud Tiiu Erelti „Eesti ortograafia“ (1995).

Kui laiend sõltub kogu ühendverbist (mitte kitsalt selle määrsõnast), ei saa seda pidada süntaktiliselt seotud laiendiks ega peaks see mõjutama ka kokku-lahkukirjutust. Sidumata laienditena võib käsitada muu hulgas selliseid täiendeid, millele öeldisverbi laiendina vastaks sihitis (nt *retsepti välja kirjutatud* ~ *väljakirjutatud arst* < arst kirjutab retsepti välja), tegijamäärus (nt *asutuse poolt välja antud* ~ *väljaantud dokument* < dokument anti välja asutuse poolt), sõltuvusmäärus (nt *seadusega ette nähtud* ~ *ettenähtud piirangud* < piirangud nähti ette seadusega), põhjusemäärus (nt *korteri eest välja makstav* ~ *väljamakstav summa* < summa makstakse välja korteri eest), otstarbemäärus (nt *õppekava täitmiseks ette nähtud* ~ *ettenähtud aeg* < aeg nähti ette õppekava täitmiseks), valdajamäärus (nt *teostajale üle antud* ~ *üleantud materjalid* < materjalid anti üle teostajale), kohamäärus (nt *eelarves ette nähtud* ~ *ettenähtud kulud* < kulud nähti ette eelarves), ajamäärus (nt *14. mail alla kirjutatud* ~ *allkirjutatud leping* < leping kirjutati alla 14. mail). Seda, et laiend kuulub kogu ühendi juurde, näitab mõnikord see, kui saame asendada ühendtegu sõna talle sisult vastava lihtverbiga (retsepti *väljastatud* arst, asutuse poolt *väljastatud* dokument, seadusega *sätetatud* piirangud).

Ühendverbi käändsõnalistest laienditest tuleb lahus hoida nimisõna ja kaassõna ühendid (nt *maa all* asuv, *riiuli ette* jääv, *lauaplaadi sisse* paigutatud, *ekraani taga* veedetud, *üle pea* tõmmatav, *üle kere* värisev, *jõge pidi* sõitmine). Neid tunneb ära esiteks sellest, et kaassõna ja nimisõna vahele ei saa paigutada muid sõnu, ja teiseks sellest, et nimisõna on omastavas või osastavas käändes, mitte kohakäändes, nagu on ühendverbi määrsõna laiendav käändsõna.¹⁴

Väljendverbi koosseisu kuuluv käändsõna moodustab tegusõnaga süntaktilise ja semantilise terviku ning väljendverbi laiendid sõltuvad sellest tervikust, mitte näiteks eraldi väljendverbi käändsõnast. Seetõttu ei peaks laiendid väljendverbi osade

¹⁴ M. Erelt, T. Erelt, K. Ross, Eesti keele käsiraamat, lk 446–447.

kokku-lahkukirjutust mõjutama (rühma b viimased neli näidet), nii nagu nad võivad seda teha ühendverbi puhul.

- a) **lahku kirjutama kallutav laiend:** *mäest alla veerev siil, teest eemal asuv ala, rasvast läbi imbunud pirukas, minuga kaasas olevad isikud, eluga kaasas käiva laimuga, peavoolust kõrvale jäänud kunstnik, aknast sisse langev valgus, ühendusse sisse veetud ja ühendusest välja veetud tooraine, hinnakirjast välja arvatud tooted, menetlusest välja arvatud eelnõu, muusikakoolist välja kasvanud kooslused, koolist välja langenud õpilased, kontekstist välja rebitud lause, tööajast üle jääv aeg, lõunasöögist üle jäänud toit, mäest üles roniv mees; servapidi kokku puutuvad katused, eest lahti käiv kampsun, tihedalt kinni löödud kast, kauaks kätte jäänud raamat, pikalt läbi mõeldud jutt, parajasti pooleli olev romaan, une pealt üles tiritud mees*
- b) **lahkukirjutuse suhtes neutraalne laiend:** *valitsuskoalitsiooni kokku panevad ~ kokkupanevad osakonnad, tohutu arengu läbi teinud ~ läbiteinud XX sajand, sündmust pealt näinud ~ pealtnäinud mees, põhikooli pooleli jätnud ~ poolelijätnud õpilane, külalisi vastu võttev ~ vastuvõttev organisatsioon, retsepti välja kirjutanud ~ väljakirjutanud arst, loa välja andnud ~ väljaandnud asutus, holokausti üle elanud ~ üleelanud inimesed, õhku läbi laskev ~ läbilaskev materjal, verd täis valgunud ~ täisvalgunud silmad, riigisekretäri poolt alla kirjutatud ~ allakirjutatud kiri, teie poolt kinni peetud ~ kinnipeetud maksud, nõukogu poolt 21.12.2001 vastu võetud ~ vastuvõetud määrus, asutuse poolt välja antud ~ väljaantud dokument, tormi poolt minema kantud ~ minemakantud paat, pilbastest kokku pandud ~ kokkupandud ristikesed, tuludest ülal peetavad ~ ülalpeetavad raamatukogud, hirmule ja propagandale üles ehitatud ~ ülesehitatud ühiskond, seadusega ette nähtud ~ ettenähtud piirangud, võiga üle valatud ~ ülevalatud pannkoogid, tellijaga kokku lepitud ~ kokkulepitud üritus, õppekava täitmiseks ette nähtud ~ ettenähtud aeg, viia jalutama selleks ette nähtud ~ ettenähtud kohtadesse, sisustuseks vaja minev ~ vajaminev raha, spetsiaalselt selleks välja valitud ~ väljavalitud teenused, firmale välja antud ~ väljaantud kliendikaart, riigile üle läinud ~ üleläinud korter, eelarves ette nähtud ~ ettenähtud kulud, ühistutes esile kerkivad ~ esilekerkivad probleemid, palgast kinni peetud ~ kinnipeetud osa, peeglist vastu vaatav ~ vastuvaatav nägu, riigi-*

eelarvelistele kohtadele *vastu võetud* ~ *vastuvõetud* üliõpilased, eespool *välja toodud* ~ *väljatoodud* mahus, 14. mail *alla kirjutatud* ~ *allakirjutatud* leping, lühikese aja jooksul *välja selgitatud* ~ *väljaselgitatud* eeskirjarikkujate arv, teist korda *kokku kutsutud* ~ *kokkukutsutud* üldkoosolek, küsitluste alusel *kokku lepitud* ~ *kokkulepitud* koolitused, avaliku teenuse osutamise puhul *ette nähtud* ~ *ettenähtud* kvaliteedinõuete täitmine, korteri eest *välja makstav* ~ *väljamakstav* summa; **väljendverbid:** eelarves *kindlaks määratud* ~ *kindlaksmääratud* kulud, kodukohast *lugu pidav* ~ *lugupidav* inimene, ajalootundidest *meelde jäänud* ~ *meeldejäenud* mõtteterad, koosolekust *osa võtnud* ~ *osavõtnud* inimesed

On käändsõnalisi laiendeid, mis ei mahu süntaktiliselt seotud laiendi määratluse alla (on vabad laiendid, nt *veekogudesse tagasi juhitud* vesi, *vanglas kinni peetav* isik, *linnadest kokku tulnud* inimesed, *kodunt kaasa toodud* asjad, *hirmust pärani aetud* silmi, *bilansist maha kantud* nõuded, *puu otsast maha kukkunud* õun, *laualt maha veerev* pliiats, *arvelt maha kantud* summad, *memorandumile alla kirjutatud* erakond, *üliskooli arengule kaasa aitav* jõud, *töölt ära tulev* mees, *teenindusega kokku puutuvad* inimesed), kuid mida on siiski üsna loomulik lahku kirjutada. Nagu tõdes 1976. aastal Ester Kindlam: mõnel juhul on lahkukirjutus loomulikum isegi siis, kui laiendit polegi.

Ühendtegesõnadest saadud käänd- ja mäarsõnu võib pidada liitsõnadeks, mille kokkukirjutust laiendid ei mõjuta (nt taotluse menetlusest *väljavõtmine*, rongist *mahajääja*), ja neid võib kirjutada ka kesksõnavormide eeskujul lahku (ning arvestada soovi korral laienditega: taotluse menetlusest *välja võtmine*, rongist *maha jääja*).¹⁵

Elmar Muuk käsitas verbaalnoomeni täiendsõna juurde kuuluvat laiendit tegurina, mis tingib lahkukirjutuse (nt *õigelt teelt hoopis kõrvale eksimine*, *äärmiselt kaugele minek*, *raskustest üle saamine* ~ *ülesaamine*, *aknast välja hüppamine*), selle soovitusel võttis omaks ka Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkond. Kui laiend ei kuulu täiend-

¹⁵ Liitsõnaks pidamine lähtub vabariikliku õigekeelsuskomisjoni 21. novembri 1979. a otsusest, lahkukirjutus Emakeele Seltsi keeleteoimkonna 11. juuni 2012. a lisandusest.

sõna, vaid kogu ühendi juurde, nähti ette kirjutada kokku (nt *otsuse vastuvõtmine, hobuse äramüümine, raamatu tagasitoomine, sõjast osavõtja, millestki arusaamine, kellestki lugupidamine*). Kaheldavil juhtumeil tuli „lahkukirjutamist põhimõtteliselt eelistada kokkukirjutamisele“.¹⁶ Hilisemad toimkonnad ei ole selles asjas seisukohta võtnud.

Käändsõna + v-, fav-, nud-, tud-kesksõna

Kui määrsõna ja kesksõna ühendis tuli määrata, kas on ühendtegasõna või ei ole, siis käändsõna ja kesksõna ühendite puhul tuleb otsustada, mida pidada väljendtegasõnaks ja mida mitte. Tegusõnade jagamine ühend- ja väljendtegasõnadeks käib sõnaliigi järgi: ühendverbis kuulub tegusõna juurde määrsõna, väljendverbis käändsõna.¹⁷

Käändsõnad ja tegusõnad moodustavad mitmesuguseid ühendeid, millest osa on püsivamad (nt *jalga laskma, sõna võtma, kõnet pidama, aega nõudma*), osa juhuslikumat laadi (nt *puitu kahjustama, õues viibima*). Püsiühendite hulgas on omakorda selliseid, mille tähendus tuleneb otseselt ühendi osade tähendusest (nt *kõnet pidama* = kõne + pidama, *aega nõudma* = aeg + nõudma – nagu see on ka juhuslike ühendite puhul), ja selliseid, mis on tähenduselt terviklikud, jagamatud (*jalga laskma* ei ole 'jalg + laskma', vaid 'põgenema, ära jooksmata, lahkuma', *osa võtma* ei ole 'osa + võtma', vaid on 'osalema'). Need viimased ongi väljendtegasõnad.

Niisiis tunneb väljendverbe ära kõigepealt sellest, et ühendi tähendust ei saa tuletada tema osade tähendusest. Seda annab mõnikord üle kontrollida eriküsimusega: tavalise ühendi puhul saab verbi juurde kuuluva käändsõna kohta esitada eraldi küsimuse (nt *venib pikaks* – venib missuguseks?, *ajab vihaseks* – ajab

¹⁶ E. Muuk, Verbeide ja verbaalnoomenite kokkukirjutamisest, lk 16; A. Kask, EKS-i Keeletoimkonna viimaste koosolekute otsuseid, lk 57.

¹⁷ Termin *väljendverb* ehk *väljendtegasõna* on J. V. Veski loodud oskussõna, millele on kindlana sisu andnud Huno Rätsep, vt nt H. Rätsep, Eesti keele lihtlausete tüübid, lk 20–26.

missuguseks?), väljendverbi kuuluva käändsõna kohta harilikult küsimust esitada ei saa või oleks selline küsimus ebaloomulik (*venib pikale* – venib missugusele? venib millele?, *ajab vihale* – ajab millele?).

Teine tähtis tunnus, mille järgi väljendverbe eristada, on ainukordsus. See tähendab, et väljendverbi tegusõna juurde kuulub harilikult üks kindel käändsõna ühes kindlas käänevormis (nt *aru pidama*, mitte mõistust, taipu või nutti pidama, *joonde ajama*, mitte joonesse või joontesse ajama). Kahtluse korral võib proovida, kas tegusõna juurde kuuluvat käändsõna saab mõne samalaadsega asendada. Ühendites, mis ei moodusta üht tähendustervikut, on selline asendus võimalik, nt *haiget tegema* (vrd valu, häda, hirmu, häbi, tüli, muret, nalja, rõõmu, head, halba, vahet tegema), *muret tekitama* (vrd rahutust, ärevust, hirmu, õudust tekitama), *muret tundma* (vrd rõõmu, kurbust, kadedust, hirmu, uhkust tundma), *muljet avaldama* (vrd mõju, survet, toimet avaldama), *aukartust äratama* (vrd kahtlust, usaldust, lootust, tähelepanu äratama), *puudust kannatama* (vrd nälga, janu, tühja kõhtu kannatama), *aega nõudma* (vrd vaeva, tööd, raha, energiat nõudma). Neid ühendeid pole põhjust väljendtegusõnadeks pidada.

Ühendverbi põhisisu kannab tegusõna (nt alla *andma*, kätte *andma*, välja *andma*), väljendverbil aga käändsõna (nt *imeks panema*, *naeruks panema*, *pahaks panema*). Tegusõna annab väljendverbi käändsõnale tegevusliku sisu ja on sageli üsna üldise tähendusega (nt *olema*, *minema*, *panema*, *tegema*, *jätma*).¹⁸ Selle poolest sarnanevad väljendverbidega tugiverbiühendid, kus samuti on esiplaanil käändsõna (tegevust või protsessi väljendav nimisõna) ja tegusõnal on toetav roll (nt *tööd tegema*, *kõnet pidama*, *asja ajama*, *vilet laskma*, *luba andma*).¹⁹ Neid siiski väljendverbide hulka arvata ei saa, sest esiteks ei ole nende

¹⁸ M. Erelt, Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Õeldis. Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 4. Tartu: Tartu Ülikool, 2013, lk 60.

¹⁹ Vt nt K. Muischnek, Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. Emakeele Seltsi aastaraamat 50 (2004). Peatoimetaja M. Erelt. Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn, 2005, lk 11–38.

tähendus ülekantud ja teiseks ei ole nad ainukordsed (nagu *kõnet pidama* nii ka nt *jutlust, loengut, ettekannet pidama*).

Sama käandsõna võib kord olla väljendverbi osa, kord mitte. Nt on *korda minema* 'õnnestuma; huvi pakkuma', *korda saatma* 'sooritama', *korrale kutsuma* 'korda järgima panema' väljendverbid (kohakäändes käandsõna + tegusõna), ilmselt ka *korda ajama* 'ära tegema, õiendama', *korda seadma*, *korda tegema* 'korrastama', *korras olema*, kuid *korda looma*, *korda hoidma*, *korda pidama*, *korda rikkuma* (osastavas käandsõna + sihiline tegusõna) on pigem tavalised, otsese tähendusega püsiühendid.

VÄLJENDTEGUSÕNU MOODUSTAVAD mitmesugustes käänetes nimi-, omadus- ja asesõnad, samuti kuulub väljendteigusõnade hulka ka kolmest või enamast sõnast koosnevaid ühendeid.

nimisõna nimetav: *kaardid avama, käed lööma, osastav: aru pidama, aru saama, aset leidma, asja saama, elu võtma, end tundma* (kuidas? kellenena?), *hammast ihuma, hinge heitma, hinge tõmbama, hoolt kandma, jagu saama, jalga laskma, juttu ajama, lugu pidama, maid jagama, nägu näitama, nägu tegema, osa võtma, pead murdma, poppi tegema, sõna kuulama, sisseütlev: arvesse võtma, ausse tõstma, ellu viima, hukka mõistma, joonde ajama, jõusse jääma, kirja panema, korda minema, korda saatma, käiku laskma, luhta minema, meelde jääma, mõttesse jääma, nahka panema, ninna kargama, närvi minema, paika panema, plehku pistma, pähe õppima, silma hakkama, silma torkama, seesütlev: joones olema, silmas pidama, vaos hoidma, seestütlev: jalust rabama, kurjast olema, laest võtma, alaleütlev: hingusele minema, ilma tulema, jalule seadma, jutule saama, jutule võtma, jälile saama, kaubale saama, korrale kutsuma, käsile võtma, lavale tooma, liistule tõmbama, lõpule viima, mehele minema, näole andma, närvidele käima, pikale venima, tähele panema, alalütlev: kaalul olema, rahul olema, sõjajalal olema, saav: andeks andma, haneks võtma, imeks panema, naeruks panema, nõuks võtma, osaks saama, seltsiks olema, teoks saama, tuleroaks langetama, õnneks minema; rajav: kõrini olema, kaasaütlev: jalaga segama, jumalaga jätma, käega lööma, ninaga pilduma*

omadussõna saav: *araks lööma, heaks arvama, heaks kiitma, heaks tegema, kindlaks määrama, kindlaks tegema, pahaks panema, paljaks riisuma, pehmeks kõnelema, sirgeks tegema, vedelaks lööma; muud käänded: hea seisma, täide minema, libedale minema, pikale venima*

asesõnad: *mikski panema, omaks võtma, paljuks pidama*

käändsõna koos kaassõnaga: *auru all olema, au sees pidama, hinge peal olema, läbi sõrmede vaatama, naha peale andma, nina peale andma, pea peale pöörama, pinna peale käima, südame peale panema, vastu pükse saama, vee peal hoidma, üle jõu käima; mitu käändsõna:* *aega surnuks lööma, elu kaalule panema, keelt hammaste taga hoidma, puhta kullana võtma, ei sooja ega külma olema, sõna suust võtma, tõele au andma, ühist keelt leidma; käändsõna koos ühendverbiga:* *arust ära olema, jalgu maha saama, kõne alla tulema, külge mööda maha jooksmata, puust ette tegema, vedru välja viskama, tuult alla tegema, tujust ära olema*

Õeldiseks või määruseks oleva väljendtegasõna osad kirjutatakse alati lahku (nt *on heaks kiitnud*, tunneb end *kõrvust tõstetuna*), täiendina võib väljendverbide kesksõnavorme kirjutada nii lahku kui ka kokku, mitmesõnalisi ainult lahku (nt *heaks kiidetud ~ heakskiidetud* otsus, *üle jõu käiv* töö). Kui väljendtegasõna käändsõna moodustab koos kesksõnaga iseseisva omadussõna, kirjutatakse see pigem kokku (nt *enesestmõistetav, jalustrabav, silmatorkav, vaoshoitud*).

- a) **õeldisena:** *on arvele võetud, on heaks kiitnud, kursus on ühingu poolt heaks kiidetud, sai heaks kiidetud, pidu on korda läinud, sellest on lugu peetud, on toime pannud* petturluse, *on tähele pannud*
- b) **määrusena:** *heaks kiidetud* juhatuse koosolekul; **tuna-tunnusega vorm:** *tundis end lõksu aetuna, tundis end nurka surutuna, tunneb end kõrvust tõstetuna*
- c) **täiendina:** *andeks antud ~ andeksantud* lahendus, sügisel *aset leidnud ~ asetleidnud* uputus, *ellu astunud ~ elluastunud* noore toimetulek, *ellu viidud ~ elluviidud* plaan, *ellu äratatud ~ elluäratatud* nukk, *endasse tõmbunud ~ endassetõmbunud* inimene, *enesestmõistetav* asi, *heaks kiidetud ~ heakskiidetud* otsus, *hinge vaakuvad ~ hingevaakuvad* haiged, *rallil ilma tegev ~ ilmategev* meeskond, *jalustrabav* uudis, *kindlaks määratud ~ kindlaksmääratud* ülesanded, *kindlaks määratud ~ kindlaksmääratud* ajal, heebrea keeles *kirja pandud ~ kirjapandud* tekst, lepingus *kirjas olev ~ kirjasolev* käendaja, *korda saadetud ~ kordasaadetud* tegude õigustamine, *käega katsutav ~ käegakatsutav* kasutegur,

*käiku antud ~ käikuantud vabrik, käsil olev ~ käsilolev töö, käsile võetud ~ käsilevõetud ülesanne, iga endast lugu pidav ~ lugu-pidav inimene, lõpule viidud ~ lõpuleviidud keeletegu, kauaks meelde jääv õhtu, ajalootundidest meelde jäänud ~ meeldejäädud mõttetead, ilus mõttesse vajunud ~ mõttessevajunud nägu, süüd omaks võttev ~ omaksvõttev tunnistus, konverentsist osa võtnud ~ osavõtnud inimesed, eestlastele osaks langenud ~ osakslange-nud ajalooline ülekohtus, osaks saanud ~ osakssaanud katsumus, peast arvutatav, peast leitav ~ peastarvutatav, peastleitav summa, pikale veninud ~ pikaleveninud koosolek, enim silma paistnud ~ silmapaistnud töötajad, silmatorkav erinevus, sõna murdev ~ sõnamurdev mees, sõna võtnud ~ sõnavõtnud direktor, süüks arvatud ~ süüksarvatud tegu, toime pandud ~ toimepandud kuri-tegu, kuriteo toime pannud ~ toimepannud isik, täide viidud ~ täideviidud otsus, vaoshoitud käitumine, vihale aetud ~ vihale-aetud rästik; **mitmeosalised:** kahe silma vahele jäänud vigad, keelt alla viiv küpsisetort, toetada kõne all olevat üritust, üle jõu käiv töö, üle jõu käivad kulutused, üle käte ~ üle käte läinud poiss (ÕSis üle käte), aia taha läinud tegusid*

TAVALISED KÄÄNDSÕNA JA KESKSÕNA ÜHENDID kirjutatakse täiendina harilikult lahku (nt *isikut tõendav* dokument, *vette visatud* ese, *müügil olevad* autod, *punaseks lakitud* küüned).

Mõne sagedasema, püsivama ühendi kesksõnavorme võib siiski ka liitomadussõna kombel kokku kirjutada (nt *aega nõudev ~ aeganõudev* ülesanne, *huvi pakkuv ~ huvipakkuv* valdkond, *kahtlust ärata* ~ *kahtlustärata* veok, *kõrvu lukustav ~ kõrvulukustav* müra, *meeli kõitev ~ meelikõitev* etendus, *pahaks läinud ~ pahaksläinud* toit).

- a) **täiendsõna omastavas:** *enda asutatud* kvartett, *enda tehtud* kook, lühisõnumit võid saata *enda valitud* riiki, *enda valmistatud* riided; *päikesekuivatatud* tomatid
- b) **osastavas:** *abi andev* pool, *aega ning vaeva nõudev* ülesanne ~ *aega- ning vaevanõudev* ülesanne, *alust rajav* uurimus, *aukartust ärata* ~ *aukartustärata* teos, *eeskuju andev* põlvkond, *elektrit juhtiv* tahm, *energiat nõudev* töö, *haavu tervendav* efekt, *haiget tegev* põial, *haigust tekitav* bakter, *haridust tõendav* dokument, *huvi pakkuvad ~ huvipakkuvad* valdkonnad, *huvi tekitav* raa-

mat, koosolekul *huvi äratanud* tabelid, *hõlptulu toov* äri, *intressi kandvad* kohustised, *isikut tõendav* dokument, *janu kustutav* jook, *kadedust tekitav* välimus, *kahtlust tekitav* fakt, *kahtlust äratav* ~ *kahtlustäratav* veok, *kasu taotlevad* seltsid, *kasutust leidvad* materjalid, *keha järgiv* kuju, *ketti rebiv* ja *verd ihkav* koer, *kirgi küttev* teema, *kodu otsivate* kasside, *kofeiini sisaldav* toode, *kohevust andev* kreem, *korda armastav* inimene, *kortse täitev* kreem, *kõhedust tekitav* pilt, *kõike sisaldav* seminar, *kõrvu kikitav* koer, *kõrvu lukustav* ~ *kõrvulukustav* müra, *kõha leevendav* toime, *laenu andnud* firma, *lahendust vajavad* küsimused, *laineid lõõnud* bänd, *loodust säästev* eluviis, *lootust andev* ~ *lootustandev* vastus, *lõuga hõõruv* krae, *lämmastikku sisaldav* ühend, *meeli ergastav* tegevus, *meeli kõitev* ~ *meelikõitev* etendus, *muljet avaldav* vaatepilt, *muret tekitav* asjaolu (ja *kõige rohkem muret tekitav* asjaolu, mitte: *kõige murettekitavam* asjaolu), *märkimist väärivad* tulemused, *mürke väljutavad* toiduained, *nahka taastav* kreem, *niiskust imav* materjal, *pahameelt tekitav* ettepanek, *palavikku alandava* toimega ravim, *piima andev* lehm, *piire ületav* koostöö, *pilkupüüdev* ~ *pilkupüüdev* soeng, *pingutust nõudev* töö, *pooli rahuldav* otsus, *puitu kahjustavad* seened, *puudust kannatav* inimene, *põnevust tekitav* idee, *pühadust teotav* tegu, *rahuldust pakkuv* töö, *rasu imav* paber, *remonti vajav* korter, *rõõmu toov* kingitus, *rõga lahustav* ravim, *saba liputav* koer, *seadust austav* kodanik, *segadust tekitav* sarnasus, *soojust kiirgav* keha, *stressi maandav* ajavaide, *surma otsivale* sõdalasele, *surma toov* ~ *surmatoov* haigus, *sõltuvust tekitavad* vahendid, *sära andev* kreem, *südant soojendav* ~ *südantsoojendav* sõprus, *süsteemi loov* ja *süsteemi lõhkuv* lahendus, *tahma ajav* küünel, *teenust pakkuvate* ettevõtete töötajad, *tervist edendavad* koolid, *trendi loov* sündmus, *tuld purskav* ~ *tuldipurskav* lohe, *turgu valitsev* ettevõtja, *tuska tekitav* reform, *tõlget vajav* tekst, *tähelepanu* ja *oskusi nõudev* ning *silmi väsitav* töö, *tähelepanu vääriv* saavutus, *rohkem tähelepanu äratav* (mitte: *tähelepanu äratavam*), *usaldust äratav* ~ *usaldustäratav* inimene, *vaikust nõudvaid* naabreid, *valgust peegeldavad* pigmendid, *valu tegev* põial, *valu vaigistav* ravim, *vedelikku imav* kiht, *vett hülgav* riie (parem: *märgumatu*, *vett tõrjuv*), *vett imavad* materjalid, *vett sisaldav* kreem, *viisi pidav* laulja, *vähki tekitavad* ained, *värvi andev* pesu, *õlgu kattev* rätik, *õnne toov* amulett, *ärevust tekitav* ilme

- c) **sisse-, sees-, seestütlevas:** *kooli minev ~ kooliminev laps, kõrvu lõikav ~ kõrvulõikav heli, lendu tõstev tunne, linna sõitnud inimesed, merre suunatud vesi, minevikku jäänud mälestused, mällu salvestatud pilt, mängu pandud münt, nurka kusunud kassipoeg, patsi pununud habemega, pattu langenud ~ pattulangenud inimene, trükki minevasse ajalehte, tulevikku suunatud idee, vette visatud ese, lennuväljalt õhku tõusnud lennuk, paljud asjasse puutuvad isikud, asjasse pühendatud inimene, hooletusse jäetud laps, juustesse jäetav palsam, registrisse kantud andmed, segadusse ajav nõue, südamesse minevaid kingitusi, ummikusse jooksnud abielu, õhku jäänud küsimused; ametis olev rektor, laupäeviti eetris olev saade, ainus elus olev inimene, jõus olev patent, kasutuses olevaid põhivarasid, karbis olev asi, kodus küpsetatud leib (vrd koduküpsetatud leib), lapsega kodus olev ema, käes hoitav mikser, laagris veedetud aeg, laos olevad kaubad, laos olnud kaubad, noor linnas elav mees, linnas käinud inimene, moes olev värv (vrd moevärv), seljas olevad riided (vrd seljariided), suus lahustuv vitamiinipulber, suus sulav šokolaad, süsteemis olevad andmed, töös olev projekt, vees lahustuv aine, õues viibivad külalised; asjast huvitatud isikud (parem: asjahuvilised isikud), energiast pakatav õpetaja, paigast lükatud diivan*
- d) **alal-, alale-, alaltütlevas:** *hoiul olev raha, vaevalt jalul seisev mees, kasutusel olev süsteem, katusel olevatele seadmetele, käibel olev ~ käibelolev raha, masinal kirjutatud kiri, müügil olevad autod, pildil olev naine, rendil olevad ruumid, saadaval olevad kaubad, tahvilil olev kiri, teel olevad märgid, turul olev toode, tööl oldud aja jooksul; hoiule võetud esemed, kasutusele võetud hooned, rendile antavad ruumid, rendile võetud maa, seinale kinnitata telefon, turule toodavad ravimid, kevadel turule tulnud toode, tööle asunud ametnik, tööle võetav isik, vahule klopitud muna, ülesandele orienteeritud portaal; jubilt ostetud piletid, töölt tulnud mees*
- e) **saavas: kadedaks tegev** saavutus, *kõvaks keedetud* munad, *lolliks läinud* mees, *maskiks tardunud* ilme, *pahaks läinud ~ pahaksläinud* toit, *paljaks põetud* pea, *peeneks hakitud* sibul, *pooleks lõigatud* sai, *punaseks lakitud* küüned, *rahutuks tegev* uudis, *surnuks torgatud* mees, *vabaks lastud* talupojad, *valgeks krohvitud* sein, *ärevaks tegevad* teated; *rajavas maani ulatuv* kleit; **kaasaütlevas** *asjaga seotud* isikud

- f) **kontekstist olenevalt:** *kõigil kolmel turuloleval kütuseliigil* (st kütuseliike on kolm, mitte turge), *200 koduotsivat koera* (vrd *kakssada kodu otsivat koera*), *muti üksindustarmastav loomus* (vrd *üksindust armastav loomus*)

Omatehtud, enda tehtud, ise tehtud

Oma, *enda* ja *ise* puhul on kokku-lahkukirjutusest raskemgi küsimus õige sõna valik. *tud*-kesksõnale liituv *oma* tähendab 'kodus, kodusel teel, kodu-', nt *omakootud riie* = kodukootud riie, *omatehtud jäätis* = kodusel teel tehtud, kodutehtud jäätis, *omakasvatatud peedid* = kodukasvatatud peedid. Tekkiv uus tähendus on ka põhjus, miks *oma* kirjutatakse siin *tud*-kesksõnaga kokku. *enda* + *tud*-kesksõna näitab, et keegi on midagi ise, oma kätega teinud, nt *enda kootud riie* võib olla riie, mille mina ise kudusin, *enda tehtud jäätis* võib olla jäätis, mille tema ise tegi, *enda kasvatatud peedid* võivad olla peedid, mis meie ise kasvasime. See *enda* (või ka *enese*) on määratleva asesõna *ise* omastav kääne: *mina ise* tegin, *tema ise* tegi, *meie ise* tegime – *minu*, *tema*, *meie enda* (poolt) tehtud – *enda* tehtud. Saab öelda ka *ise* tehtud. See tähendab 'iseseisvalt, omal jõul tehtud', nagu ütluses „Ise tehtud, hästi tehtud“.²⁰ Tegelikus keeletarvituses on *oma*, *enda* ja *ise* vahe ähmastunud (nt *oma asutatud kvartett* pro *enda asutatud kvartett*, *ise tehtud jäätis*, *kommid*, *relv* pro *omatehtud jäätis*, *kommid*, *relv*).

Ühend- ja väljendverbidel on üldiselt lihtsam vahet teha kui väljendverbidel ja tavalistel tegusõna ja käändsõna ühenditel. Raskusi võivad siiski põhjustada kohakäändesõnad (nt *kätte*, *maha*, *pähe*, *koju*, *külla*, *käsile*), mille puhul tekib sageli kahtlus, kas pidada üht või teist sõna käändsõna vormiks või mäarsõnaks. Nt vorme *kätte*, *käes*, *käest*, *maha* on harilikult liigitatud kohamäärsõnadeks (ja nende ühendeid ühendverbideks), *pähe*, *käsile* aga käändsõnavormideks (ja nende ühendeid väljendverbideks). Kokku-lahkukirjutust see kuigivõrd ei mõjuta, sest nii ühendverbid (nt *käest laskma*) kui ka väljendverbid (nt *pähe õppima*) kirjutatakse ühtmoodi (*käest lastud* ~ *käestlastud* juhus, *pähe õpitud* ~ *päheõpitud* luuletus). Käändsõnade seisundivorme

²⁰ Vt ka Ü. Viks, *Isevärki sõna*. – Keel ja Kirjandus 1973, nr 7, lk 421–427.

(nt *lohku*, *lukku*, *sõlme*) võib ühendverbide koosseisus pidada seisundimäärsõnadeks ja kirjutada täiendina nii kokku kui ka lahku (*lohku vajunud* ~ *lohkuvajunud* diivan, *lukku keeratud* ~ *lukkukeeratud* uks, *sõlme läinud* ~ *sõlmeläinud* nöör).

Kokku-lahkukirjutuse tarvis on tähtsam teha vahet ühendverbi kohamäärsõnal ja väljendverbide hulka mittekuuluva käändsõna kohakäändel, sest esimest võib täiendina kirjutada nii kokku kui ka lahku, teist ainult lahku. Nt töölt *koju minevad* ~ *koju minevad* inimesed (ühendtepusõna) – (minu) *koju tulnud* võõrad (tavaline tepusõna ja käändsõna ühend), suveks meile *külla tulnud* ~ *küllatunud* sõbrad – (meie) *külla tulnud* suvitajad.

***mata*-vorm**

Täiendiks olevat ühend- või väljendtepusõna *mata*-vormi võib kirjutada nii kokku kui ka lahku (nt *välja võtmata* ~ *väljavõtmata* raha, *heaks kiitmata* ~ *heakskiitmata* otsus, süntaktiliselt seotud laiendiga pigem lahku: *pangast välja võtmata* raha). Muud *mata*-vormi sisaldavad täiendid, nt aja-, viisi-, hulga-vm määrsõna + *mata*-vorm või *mata*-vorm + kesksõna, kirjutatakse lahku (nt *varem nägemata* kaadrid, *saamata jäänud* puhkus), samuti kirjutatakse lahku öeldistäiteks või määruseks olevad ühend- ja väljendverbide *mata*-vormid (nt plaan on *ellu viimata*, hoone lammutati meile *ette teatamata*).

- a) **täiendina:** *ette planeerimata* ~ *etteplaneerimata* kulutused (parem: *planeerimata*), *ette teatamata* ~ *etteteatamata* külaline, *kätte andmata* ~ *kätteandmata* medalid, *läbi mõtlemata* ~ *läbimõtlemata* usk, *läbi vaatamata* ~ *läbivaatamata* hagi, *tagasi maksmata* ~ *tagasimaksmata* osa, *vastu võtmata* ~ *vastuvõtmata* kõned, *välja ehitamata* ~ *väljaehitamata* teine korrus, *välja jagamata* ~ *väljajagamata* kasum, *välja ostmata* ~ *väljaostmata* kaardid, *välja võtmata* ~ *väljavõtmata* tööraamatud, *üles kirjutamata* ~ *üleskirjutamata* sõnad (ühendtepusõnad), *kindlaks tegemata* ~ *kindlakstegemata* põhjus (väljendtepusõna); **ainult lahku:** *seni kindlitamata* andmed, *seni tundmata* liik, *varem nägemata* kaadrid,

varem teadmata andmed, *lõpuni ehitamata* hoone; *mainimata jätud* ese, *pidamata jäänud* kõne, *saamata jäänud* puhkus

- b) **öeldistäitena:** on *ette valmistamata*, on *kinni pidamata*, inimeste rakendamine oli *läbi mõtlemata*, oli *läbi vaatamata*, inventuur oli *läbi viimata* (parem: *tegemata*), on *tagasi viimata*, teine korrus on *välja ehitamata*, osa latikasaagist on *välja püüdmata*, raha on *üle kandmata* (ühendtegusõnad), on *ellu viimata* (väljendtegusõna), võitja on *seni teadmata* (*seni* kui määrus, *teadmata* öeldistäide)
- c) **määrusena:** *ette teatamata* üles öelda, hoone lammutati meile *ette teatamata*, sõitis *kinni pidamata* edasi, enne *kokku leppimata*, regulaatorit *lahti võtmata*, jäeti *läbi vaatamata*, lepib *vastu vaidlemata*, jäävad *välja arendamata*, jääb *välja kuulutamata*, jäi *üles leidmata* (ühendtegusõnad), jättis *tähele panemata* (väljendtegusõna); *sõna lausumata*, *vahetpidamata* 'pidevalt, järjest'

mata-vorm kirjutatakse harilikult lahku ka järgnevast *mine*- vms tuletisest (nt raha *maksmata jätmine*, avalduse *läbi vaatamata jätmine*), kokku kirjutada võib juhul, kui tekib omaette tähendusega nimisõna (nt *minu tegematajätmised*, *ütlematajätmised* 'miski tegemata, ütlemata jäetu').

+ *mine*-tuletis: *maksmata jätmine*, *tasumata jätmine*, *tegemata jätmine*, *tulemata jätmine*, nõuete *täitmata jätmine*, ühengi viite *uurimata jätmist*, märgukirjale *vastamata jätmine*; avalduse *läbi vaatamata jätmine*, asja *läbi vaatamata jätmise* määrused, hüvitise *välja mõistmata jätmine* (ühendtegusõnad), *arvele võtmata jätmine*, *kahe silma vahele jätmine* (väljendtegusõnad)

ma-tegevusnimi, mas-, mast- ja maks-vorm

ma-tegevusnimi nagu ka tema seesütlev, seestütlev ja saav kääne (*mas-*, *mast-* ja *maks*-vorm) kirjutatakse eelnevast määr- või käändsõnast alati lahku (nt *ette nägema*, *ringi jalutamas*, *välja pääsemaks*).

- a) **ma-tegevusnimi:** volitan *alla kirjutama*, *alla laadima*, *esile kutsuma*, *ette nägema*, *ette valmistama*, *järele tulema*, *kaasa elama*, *kaasa laulma*, *kaasas kandma*, *kokku kutsuma*, *kokku leppima*, *kätte*

andma, kätte saama, kätte võtma, kutsus lahti mõtestama, laiali vedama, linti läbi lõikama, peame läbi rääkima, läbi töötama, läbi vaatama, maha kandma, maha munsterdama, maha võtma, vabalt ringi jooksuma, sisse liilitama, on volitatud sisse nõudma, sisse viima, taga kiusama, vajaka jääma, vastu võtma, välja aitama, välja andma, välja maksma, välja pääsema, välja rentima, välja töötama, taas välja vedama, välja võtma, ära tooma, ära viskama, üle andma, üle kandma, üle kontrollima, üle tähtsustama, üle töötama, pean su üle vaatama, üle viima, üles tõusma, ümber konfigureerima, ümber registreerima (ühendtegusõnad); aru saama, aset leidma, hukka mõistma, korras hoidma, lugu pidama, meelde jätma, osa saama, osa võtma, paika pidama, silma paistma, silmas pidama, kõrva taha panema, saba taha panema, ületalve ~ üle talve pidama (väljendtegusõnad)

- b) **mas-, mast-, maks-vorm:** käisin lepingut alla kirjutamas, ette kandmas, kinni kasvamas, ringi jalutamas, üles kirjutamas, oleme ümber korraldamas, täname teid kaasa aitamast, lahti lõikamast, vastu võtmast, ette valmistamaks, välja kuulutamaks, välja pääsemaks (ühendtegusõnad), tänan meeles pidamast (väljendtegusõna), täname teid *huvi tundmast, teada saamaks*

Lahku kirjutatakse ka *mast*-vormi sisaldav tervitusvormel *tere tulemast*.

Kui *ma*-tegevusnimele (või selle *mas-*, *mast*-vormile) järgneb a) kesksõna, nt *v-*, *nud*-kesksõna, b) kesksõnast saadud määr sõna, nt *lt*-tuletis, või c) tegusõnast saadud nimisõna, nt *mine-*, *k-*, *nu*-tuletis, kirjutatakse ka need harilikult lahku (nt *liikuma hakkav buss, muretsema panevalt, kehtima hakkamine, ujumas käimine, istuma panek, õppima asunu*).

Mõnd sagedasemat ühendit võib ka kokku kirjutada, kuid vormilist ega tähenduslikku vahet sõnaühendil ja liitsõnal ei ole (nt *mõtlemä panev ~ mõtlemäpanev, olemas olev ~ olemas-olev, hakkama saamine ~ hakkamasaamine, magama minek ~ magamaminek*).

- a) + kesksõna: *naerma ajav absurd, ostma kutsuv kujundus, särama panev konjak, kehtima hakkav kord, liikuma hakkav buss, mõtlemä panev ~ mõtlemäpanev, aevastama panevad tolmupilved, haigutama ajav, iiveldama ajav, iiveldama panev, higistama panev,*

hämmastama panev (parem: hämmastav), *jahmatama panev* (parem: jahmatav), *libisema panev*, *lämmatama panev* (parem: lämmatav), *punastama panev*, *vihastama panev*, *keema läinud vedelik*, *nutma puhkenud laps*, *Eestisse elama asunud isik*, *kaduma läinud kiri*, *käima pandud ~ käimapandud mootor*, *seisma pandud kampaania*, *kasvama jäetud puu*; *edasi liikuma panev*, *ennast maksma panev* käitumine, *käsi värisema panev* vaatepilt, *pead pöörama panev* disain, *verd tarretama panev* film; *käimas olev ~ käimasolev* diskussioon, *olemas olevad ~ olemasolevad* tõendid

- b) + *lt-tuletis*: *iiveldama ajavalt*, *muretsema panevalt*
- c) + *mine-*, *k-*, *nu-tuletis* vm tegusõnast saadud nimisõna: *keema ajamise aeg*, *tehase käima lükkamine*, *arvuti käima saamine*, *naerma hakkamine*, *sõitma hakkamine*, *tundma õppimine ~ tundma-õppimine*, *elama asumine*, *teise liikmesriiki elama asumine*, *lugema õpetamine*, *lugema õppimine ~ lugemaõppimine*, *lugema hakkamine*, *magama jäämine*, *enne magama jäämist*, *minema viskamine ~ minemaviskamine*, *põlema hakkamine*, *püsima jäämine ~ püsima jäämine*, *kirjutama õpetamine*, *hakkama saamine ~ hakkamasaamine*, *elus hakkama saamiseks ~ hakkamasaamiseks*, *kehtima hakkamine*, *kehtima jäämine*, *konnade krooksuma hakkamine*, *kõikuma löömine*, *kõndima hakkamine*, *liikuma hakkamine*, *rääkima hakkamine*, *õppima asumine*, *kinnitada õppima tulemist*, *ujumas käimine*; *enese maksma panek ~ maksmapanek*, *istuma panek*, *õppima tulek*, *enne ujuma minekut*, *magama minek ~ magamaminek*, *talvituma panek*; *õppima asunute arv*

da-tegevusnimi ja des-vorm

da-tegevusnimi ja selle seesütlev kääne (*des*-vorm) kirjutatakse ühend- ja väljendtegeusõnadel ja ka muudel verbiühenditel alati lahku (nt *alla neelata*, *silmas pidades*, *tundma õppides*).

- a) *da*-tegevusnimi: need paberid tuleb *alla kirjutada*, tuleb *alla laadida*, mitte *alla neelata*, *edasi lükata*, palume *ette helistada*, *ette kujutada*, palume *ette teatada*, *ette tellida*, *ette valmistada*, *ette võtta*, *järele pärida*, *järele vaadata*, *kaasa aidata*, et ajaga kaasas *käia*, *kinni pidada*, aitab kokku hoida, tuleks kokku *leppida*, kokku

tulla, kätte maksta, kätte saada, mitte lahti pakkida, palun projekt läbi arutada, uuesti läbi lugeda, läbi otsida, läbi töötada, läbi vaadata, läbi viia, palun maha arvata, maha kanda, maha pesta, ringi tõsta, sisse lülitada, ei õnnestunud kopterisse sisse pääseda, sisse vedada, tagasi astuda, valmis ehitada, vastu tulla, välja anda, välja arendada, palume välja arvata, välja astuda, välja ehitada, välja kannatada, välja kuulutada, välja lõigata, välja lülitada, välja maksta, välja selgitada, eraldi välja tuua, välja töötada plaan, välja vabandada, välja vahetada, ära kuivatada, tuleb ära maksta, ära märkida, ära tunda, ära võtta, üle kanda, ei tohi üle kuumutada, üle küsida, ahju mitte üle kütta, üle soolata, üle tähtsustada, palun üle vaadata, üle viia, üle võtta, kas sul on võimalik üles astuda, palume plakat üles panna puhvetisse, üles sulatada, lepingut üles öelda ~ üles ütelda, ümber ehitada, teos püüab ümber formuleerida, ümber kirjutada, ümber nimetada, palun minu arvuti ümber paigutada, ümber programmeerida, ümber rahvastada, ümber reastuda, ümber registreerida, ümber töödelda (parem: töödelda, ümber töötada), ümber vahetada, kergem ümber õppida (ühendtegusõnad); ellu viia, heaks kiita, hukka mõista, soovime teile meelde tuletada, palume osa võtta, ajaga sammu pidada, silma paista, silmas pidada, ei suuda toime tulla (väljendtegusõnad); lase toidul hea maitsta, muidugi mõista, iseenesestki mõista, hästi teada näide, minu teada, minu teha

- b) **des-vorm:** alla kirjutades, ette kujutades, ette tänades, ette valmistades, kokku leppides, kokku võttes, läbi kuulates, läbi mängides, läbi rääkides, protseduure läbi viies (parem: tehes), embas mööda minnes öde (vrd möödaminnes 'muuseas'), öest mööda minnes, sisse astudes, tagasi mõeldes, vastu tulles rahva soovile, kastist välja võttes, üle lugedes, tüve pidi üles ronides, ümber istudes, ümber pöörates, ümber õppides (ühendtegusõnad); seda kõike arvesse võttes, lugu pidades, soove silmas pidades, kahe silma vabele jättes (väljendtegusõnad); hüvasti jättes, teisiti öeldes, pehmelt öeldes, tundma õppides, tõtt öeldes, minu arvates, mis tahes ~ mistahes, kui tahes ~ kuitahes

Nagu *ma*-tegevusnime nii sobib ka *da*-tegevusnime kirjutada lahku a) järgnevast kesksõnast (nt *kriimustada saanud käsi*), b) kesksõnast saadud määrsõnast (nt *kriimustada saanult*) ja c) tegusõnast saadud nimisõnast (nt *lugeda oskamine, lugeda*

oskaja). Mõnd lühemat *da*-tegevusnime, nagu on sageli küsitud *teada*, võib kirjutada ka kokku, samuti võib kokkukirjutuse tingida omaette tähendus (nt *töö soovidajätmised* 'puudused').

- a) + **kesksõna**: *saada olev* summa, *teada olev* ~ *teadaolev* näidustus, meile *teada olevad* ~ *teadaolevad* andmed, meile *teada olevatel* ~ *teadaolevatel* andmetel, *teada olevate* ~ *teadaolevate* allikate põhjal, meile *teada olnud* asjaolud, *tekkida võivad* probleemid, *esineda võivad* vead, *süveneda tahtvale* grupiliikmele, *kannatada saanud* tüdruk (õeldisena: *oli kannatada saanud*), *kasutada antav* ruum, *kasutada olev* asi, *kriimustada saanud* käsi, sellest *tuleneda* võiv
- b) + **lt-tuletis**: *teada olevalt* ~ *teadaolevalt* (ÕSis ainult *teadaolevalt*)
- c) + **mine-, ja-, nu-tuletis**: *mõista andmine* ~ *mõistaandmine*, pärast *peksasaamist* (*peksa* kui lühenenud *da*-tegevusnimi²¹), *teada andmine* ~ *teadaandmine*, otsuse *teada saamine* ~ *teadasaamine*, järgmise tehte *teada saamiseks* ~ *teadasaamiseks* tuleb arvutada, *tantsida lõhkumine*, *lugeda oskajad*, *õppima asunu*; *lamades töstmine*

Ühendverbi määrsõna / väljendverbi käandsõna + mine-tuletis

Ühend- ja väljendtegevusõnade *mine*-tuletisi nagu ka teisi ühend- ja väljendverbidest saadud käänd- ja määrsõnu (*ja-*, *k-*, *lt*-tuletised jt) sobib alati kirjutada kokku, sest need käänd- ja määrsõnad on omaette tähendusega iseseisvad sõnad (nt *väljatulemine*, *peamurdmine*, *ettekandja*, *allakriipsutus*, *juuresolek*, *kokkupandult*, *rahulolematu*, *väljapaistev* teadlane).²²

On siiski kaks tegurit, mis võivad kallutada seesuguseid tuletisi ka lahku kirjutama. Neist esimese nägi ette vabariiklik õigekeelsuskomisjon, kes oma 1979. aasta otsuses soovitas kirjutada ühendverbide koosseisu kuuluvaid pikemaid määrsõnu lahku (*kaugemale sõitmine*, *lähedale sõit*). Otsusele järgnenud

²¹ Eesti keele grammatika II, lk 247.

²² Kirjakeele teataja 1979–1983, lk 41 jj.

aastatel hakkas aga ühend- ja väljendverbituletiste kokku- lahkukirjutust mõjutama hoopis kesksõnavormides lubatud lahkukirjutus: nagu võib kirjutada lahku *välja makstud raha*, nii hakati lahku kirjutama ka *välja maksmine* ja *välja maksja*. Olles asja kaalunud, otsustas Emakeele Seltsi keeleteoimkond 2012. aastal lisada vabariikliku õigekeelsuskomisjoni 1979. aasta otsusele täienduse, mis lubab ühend- ja väljendtegu sõnadest moodustatud *mine*-teonimesid, *ja*-tegijanimisid ja kesksõnadest moodustatud *lt*-määrsõnu kirjutada omadussõna funktsioonis kasutatavate kesksõnade eeskujul kokku või lahku.²³ Omaette tähendusega iseseisvaid sõnu (nagu ka ühendeid, mis lahku kirjutatuna võiksid segi minna kaassõnafraasiga) soovitati siiski kirjutada kokku.²⁴

Elmar Muuk tegi 1930-ndail ettepaneku kirjutada verbaalnoomeneid kõigis vormides lahku – sama moodi nagu verbe. Kokku tulnuks neid kirjutada vaid tähenduse (nt *käesolev – käes olev*) või konteksti mõjul (nt *rongi ettesõit – rongi ette sõit*). Muuk tödes siiski, et kõige raskem takistus, mille vastu uuendus põrkab, on kirjakeele traditsioon. „Kirjutusviisid *ära sõit*, *ette jõudmine*, *kinni võtja* jts. näivad meile veidrad ning vastuvõtmatud. Kõige selle tõttu on vaevalt loota, et seesugune suur ortograafiline muutus meil läbi lööb; on pealgi tunnuseid, mis näitavad, et meie keeletarvitaja on paljudest kirjakeeles toimunud muudatustest kaunikesti tüdinud.“²⁵ Seitse aastakümnet hiljem, kui Emakeele Seltsi keeleteoimkond deverbaalide reeglimuudatuse ajalooksündmuste algustähe otsuse ümber puhkenud tormi varjus teoks tegi, ei pannud keeletarvitaja seda õieti tähelegi.

Seega, käsitades ühend- ja väljendtegu sõnade *mine*-tuletisi omaette tähendusega sõnadena, võib neid alati kirjutada kokku, olenemata sellest, kas eelneb laiend või ei (nt *allahüppamine*,

²³ Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsused. Ühend- ja väljendverbituletiste kokku- ja lahkukirjutamisest. 11.06.2012. <http://www.emakeeleselts.ee/keeletoimkond.htm>.

²⁴ Kuivõrd ühend- ja väljendtegu sõnadest ei realiseeru lahkukirjutus samavõrd automaatselt nagu täiendina esinevate kesksõnade puhul, ei kajasta ÕS 2013 ühend- ja väljendverbituletiste lahkukirjutust, nagu ta on seda teinud täiendina esinevate kesksõnade vormide puhul (alates ÕS 1999-st).

²⁵ E. Muuk, Verbide ja verbaalnoomenite kokkukirjutamisest, lk 13–14.

sillalt *allahüppamine*) või kas *mine*-vorm on nimetavas või mõnes muus käändes (nt *kokkupanemist*, *poolt- või vastuolemisega*, *ülevaatamiseks*). (Põhisõna kääne ei mõjuta muidugi kunagi kokku-lahkukirjutust, kuid käändevormis *mine*-tuletis on paljudele kõhkluskoht.) Õpilastööde hindajail tuleb aga ka lahkukirjutus (nt *alla hüppamine*, *üle vaatamine*, *käega löömine*, *silma torkamine*) õigeks lugeda.

- a) **ühendtegusõnad:** sillalt *allahüppamine*, tunnistusele *allakirjutamine*, *allakukkumine*, *allajäämine*, *allalaadimine*, *allaneelamine*, talvekummide *allapanemiseks*, *allesjäämine*, *edasiandmiseks*, *edasiarendamine*, ei kuulu *edasikaebamisele*, *edasiliikumine*, *edasilükkamine*, *edasiminemine*, *edasivolitamise õigus*, *edasiõppimine*, *eemalepeletamine*, ametniku *eemalviibimine*, ühe hetke *esiletoomine*, raadiost *ettelugemine*, olukorra *ettenägemine*, pileti *ettenäitamisel*, *etteteatamine*, *ettetellimine*, *ettetellimisel*, *ettevaatamine*, arenguevstluse *ettevalmistamine*, *juurdeandmine*, pileti *juurdeostmine*, kaalus *juurdevõtmist*, *järeleandmine*, *järelemõtlemine*, *järelepärimine*, kaubale *järeletulemise ajal*, *järelevaatamine*, mõrvale *kaasaaitamine*, *kaasaelamine*, *kaasalõõmiseks*, *kaasamõtlemine*, toitude *kaasaostmine*, *kaasarääkimine*, *kaasavõtmiseks*, *kaasaskandmine*, *katkilõikamine*, *katkiminemine*, hinge *kinnihoidmine*, käest *kinnihoidmine*, *kinnijäämine*, *kinnipanemine*, tulumaksu *kinnipidamine*, tähtaegadest *kinnipidamine*, *kinnisidumisega*, *kohaleasetamine*, enne *kohalejõudmist*, kauba *kohaletellimine*, *kohaletoomine*, *kohalkasutus*, *kohalkäimine*, *kohaltöötamise võimalus*, *kokkuhoidmine*, *kokkukogumine*, koosoleku *kokkukutsumiseks*, *kokkuleppimine*, punktide *kokkuliitmine*, *kokkupanemisel*, prügi *kokkupressimine*, toiduga *kokkupuutumine*, *kokkupühkimine*, aeg sobib *kokkusaamiseks*, *kokkutulemine*, lehe *kokku- ja lahtivoltimine*, kooskäimine, koosrakendamine, koostegutsemine, kõrvalepõikamine, ülesande *kätteandmine*, kaardi *kättesaamise koht*, avalik *kättetoimetamine*, *kättevõtmine*, siltide *külgekleepimine*, *lahkulöömine*, *lahtiharutamine*, *lahtikaevamine*, teede *lahtilükkamine*, sündmustiku *lahtimuukimine*, *lahtipakkimine*, õpilasest *lahtisaamine*, *laialijaotamine*, *laialitassimine*, *lõpulejõudmine*, *läbharutamine*, *läbimängimine*, *läbivõitmine*, *läbiseedimine*, *läbitöötamine*, kaebuse *läbivaatamine*, *läbivalgustamine*, seminari *läbiviimine* (parem: *korraldamine*), *lüüasaamine*,

mahaarvamine, mahajahutamine, lootusetute nõuete mahakandmiseks, pinginaabri pealt mahakirjutamine, mahakriipsutamine, mahakukkumine, mahalaadimine, mahalaskmine, kontrolljoone mahamärgimine, mahamüümine, metsade maharaiumisega, inimeste mahategemine, mahavaatamine, raha mahaviskamine, aja mahavõtmine, ristilt mahavõtmine, minemaviskamine, teemast möödakirjutamist, teineteisest möödarääkimine, vältida otsajooksmist, otsasaamine, jalakäijale otsasõitmine, otsavaatamine, sideme paigalpüsimine, paigaltammumine, pealelaadimine, pealelugemine, reisijate pealevõtmine, pealtvaatamine, pikaliheitmisest, toolilt püstikargamine, ringireisimine, ringitormamine, siiatulemine, siinolemine, siinviibimine, sisseastumine, sissejuhatamine, seltskonna sisselaskmine, sisselogimine, klaasipuhasti sisselülitamine, sisseмурdmine, sissenõudmine, sisseregistreerimine, sisseseadmisel, sisseviimine, süüdimõistmine, süüditunnistamine, taasavamine, tagasiastumine, tagasihelistamine, tagasijõudmine, linna tagasikolimine, tagasikutsumine, materjalide tagasilükkamiseks, laenu tagasimaksimine, tagasiostmise aeg, tagasisaatmine, tagasitoomine, tagasivaatamiseks, müügilootluste tagasivõtmine, tahakeeramine, topeltmaksustamine, täislaadimine, õpetajale vahelerääkimine, vaitolemine, valmisseadmine, vangipistmine, poolt- või vastuolemisega, vastupanemine, vastupidamine, kauba vastuvõtmine, enne määruse vastuvõtmist, väljaaitamine, kauba väljaandmine, laenude bilansist väljaandmine, väljaarendamine, väljaarvutamise, tee väljaehitamisel, väljaheitmine, Eestist väljahelistamine, väljakirjutamine, väljakolimine, haiguse väljakujunemine, võitja väljakuulutamise, juuste väljalangemine, inimeste väljalaskmine, väljalülitamine, väljamaksimine, väljamõtlemine, vara väljanõudmine, auto väljaostmine, väljarebimist, väljasaatmine, vea väljaselgitamine, väljasirutamine, keelte väljasuremine, parima väljatoomine, metsast väljatulemine, väljatõstmine, tehnoloogia väljatöötamiseks, väljavahetamine, väljavalimine, väljaviimine, saadetiste väljavõtmine, taotluse menetlusest väljavõtmine, väljaskäimine, väljassõõmine, enne töö äraandmist, tulekahju ärahoidmine, ärajätmine, ärakasutamine, ärakolimise, ärakuulamine, ärameelitamine, äraminemine, äramärgimine, oma äranägemisel, töökoormuse äranäitamine, ärapanemine, südameilt ärarääkimine, ärasaatmine, äratoomine, töölt äratulemine, äratundmist, äravii mine, enne tuha äraviskamist, äravõtmist, äräütlemine, üleandmine,

üleelamine, töötasu ülekanndamine, ülekontrollimine, ülekanndamine, ülekuulamine, pärast veega üleloputamist, ülesöömine, saadan tabeli ülevaatamiseks, üleviimine, ülesehitamine, üleskirjutamine, e-arvete üleslaadimine, ülesleidmine, ülespoomine, ülesseadmiseks, mäest ülessõitmine, mõrva ülestunnistamine, ülestõstmise, ülestõusmine, ülesütlemine, ümberajamine, ümberarvestamine, ümberasumine, elu ümberhindamine, tööaja ümberkorraldamine, rahaga ümberkäimine, kütuse ümberlaadimine, koeraregistri ümbernimetamine lemmikloomaregistriks, ümberpaigutamine, ümberpositsioneerimine, ümberprogrammeerimine, ümberregistreerimine, ümberstruktureerimine, ümbertõstmise, ümbertöötamine, ümbervahetamine, ümbervormistamise, pikemad: lohakile jätmise, õitsele puhkemine, segamini ajamine; muud määrsõna ja tegusõna ühendid: supelrandades alasti viibimine keelatud, ise tegelemine (st iseseisvalt, omal jõul), jalgsi käimine, meenutas kahekesi olemist, käsitsi juhtimine, käsitsi pesemine (vrd käsitsipesu), purjus ujumine, vääritimõistmine ~ vääríti mõistmine; kaassõnaühendid: jõe pidi sõitmine, üle mäe minemine

- b) **väljendteguõnad:** *andeksandmine, andekssaamine, tulemuste kohta aruandmine, kliendist arusaamine, töötü arvelevõtmine, pärast sõiduki arvelevõtmist maanteeametis, arvessevõtmine, ellujäämine, ellurakendamine, elluviimine, heaksarvamine, materjalide heakskiitmiseks, hivalamine, hukkamõistmine, probleemidest jagusaamine, asukoha kindlakstegemine, kindlaksmääramiseks, kordategemine, laste korralekutsumine, töökohaümbruse korrahoidmine, kursiviimiseks, käegälöömine, käiguhoidmine, käikumine, meeldejätmise, meeldetuletamine, meespidamine, süüdimõistetuga nõupidamine, osasaamine, investeerimisest osavõtmine, loosis osavõtmiseks, paljaksröövimine, peastarvutamine, peastundmine, proovilepanemine, pähemäärimine, ristilöömine, sammupidamine, silmatorkamine, jumala nime asjata subuvõtmine, sõnasaamine, süüksarvamine, teokstegemine, jätkab kuritegude toimepanemist, toimetulemine, tähelepanemine, vormishoidmine, võimulolemine, võimulesaamine, õigeksmõistmine; mitmeosalised: tühja tuule tallamine, jala taha panemine, puru silma ajamine ~ purusilmaajamine, ninapidivedamine, nina peale andmine ~ ninapealeandmine*

Omastavas käändes sõna + mine-tuletis

mine-vormile liituvad omastavas käändes sõnad jagunevad kõigepealt kaheks rühmaks selle järgi, kas omastavas käändes sõnale vastaks öeldise laiendina sihitis (nt *pliiatsi* teritamine < teritab *pliiatsit*) või alus (nt *lume* sulamine < *lumi* sulab – seda laadi ühendite kokku-lahkukirjutuse kohta küsitakse võrdlemisi vähe).

Kui ühendi põhisõnaks olev *mine*-vorm on tulnud sihili-sest tegusõnast ja täiendsõna märgib põhisõnaga väljendatud tegevuse objekti, on järgmine samm vaadata, kas täiendsõna on loendatav või loendamatu. Loendatava objekti puhul tuleb kokku kirjutada siis, kui täiendosa märgib tegelikult mitut objekti (nt *lukuavamine* = lukkude avamine, st ainsusliku täiendosa kokkukirjutus annab ühendile mitmusliku sisu), ja lahku siis, kui üht objekti (*luku avamine* = selle luku avamine, minu ukse luku avamine jne). Liitsõnad väljendavad seega tegevusliike, sõnaühendid ühele kindlale objektile suunatud tegevust. Loendamatu objekti puhul saab kokkukirjutusega väljendada liigimõistet, lahkukirjutusega üksikjuhtumit (nt *muruniitmine* – (selle) *mur*u niitmine, *sporditegemine* – *migratsiooni uurimine*). Mõnelgi juhul on sõnaühend ja liitsõna sama tähendusega (nt *energia tarbimine* ~ *energiatarbimine*).

Loendamatu täiendsõna kokku- või lahkukirjutuse sobivust konkreetses tekstis saab üle kontrollida küsimuste esitamise ja lauserõhu määramisega. Sõnaühendi ehk lahkukirjutuse puhul peaksid ühendi mõlemad osad olema lauses rõhulised ja küsimus on kahesõnaline (*energia tarbimine* – mille tarbimine?, *migratsiooni uurimine* – mille uurimine?), kokkukirjutuse ehk liitsõna puhul on rõhuline ainult esimene ehk täiendsõna ja küsimus on ühesõnaline (*energiatarbimine* – mis?, *sporditegemine* – mis?).

NB! Keelenõuandja antud vastused lähtusid konkreetse nõuküsimise tekstist, mõnes teises tekstis võib aga sobida teine lahendus.

Loendatava täiendsõnaga ühendid:

- a) **kokkukirjutus annab ühendile mitmusliku sisu:** *asjaajamine* (st asjade ajamine), *lukuavamine*, *riskihindamine*, *tammeistutamine*, *hotellijuhtimine*, *projektijuhtimine*, *rüügijuhtimine*, *puukallistamine*, omab *relvakandmise õigust*, *lauakatmine*, *kehakoorimine* (iluteenus), *toakoristamine*, *marjakorjamine*, nautida *raamatulugemise kõrvale*, *piknikupidamine*, nüüd läheb *korvipunumiseks*, *korstnapühkimine*, *kriisireguleerimine*, *sigarisuitsetamine*, *leivasöömine*, *bänditegemine*, *lökketegemine*, *mahlategemine*, *naljategemine*, *söögitegemine*, *pliiatsiteritamine*, professionaalne *videotootmine*, *kalatöötlemine*, *pildivaatamine*, *presidendivalimine*, *toiduvalmistamisel*, *veinivalmistamine*, *munaviskamine* (spordiala), *laenuvõtmine* läheb kallimaks, *proovivõtmine*, *vannivõtmine*
- b) **lahkukirjutus rõhutab ainsuslikku sisu:** *lipu heiskamine* (st ühe lipu heiskamine), *signaali edastamine*, *kahju hüvitamine*, *rüügi juhtimine*, *ühingu juhtimine*, *maski kandmise komme*, *kaapi kasutamine*, *kauba laadimine*, *laua katmine*, *toa koristamine*, *hinna kujundamine*, *näituse kureerimine*, *pere loomine*, *metsa majandamine*, *parooli muutmine*, *kangelase mängimine*, *lapsel nime panemine*, *auto parandamine*, *blogi pidamine*, *abielu registreerimine*, *pileti soetamiseks*, *kõne suunamine*, *kütuse tarbimine*, *bussi tellimine*, *kvoodi täitmine*, *vundamendi valamine*, *rektori valimine*, kui oled *tableti võtmisega hilinenud*, *maja värvimine*, *toosti ütlemine*

Loendamatu täiendsõnaga ühendid:

- a) **pigem kokku:** *vitsaandmine*, *kohvijoomine*, *ajajuhtimine*, *personalijuhtimine*, *kohvikeetmine*, *viljakoristamine*, *nõuküsimine*, *sõnnikulaotamine*, *rahalunimine*, *rukkilõikamine*, *soomuutmine*, *tuleneelamine*, *muruniitmine*, *tööotsimine* (st teenistuse otsimine), *tööpakkumised*, *pesupesemine*, *kulupõletamine*, *liigne raharaiskamine*, *vutitagumine*, *heategemine*, *sporditegemine*, *vahetegemine*, *puidutöötlemine*, *silovalmistamine*, *metsavarumine*, *ajaveetmine*, *pistisevõtmine*
- b) **kokku või lahku:** *enese avastamine* ~ *eneseavastamine*, *enese kehtestamine* ~ *enesekehtestamine*, *raha kogumine* ~ *rahakogumine*, *tule kustutamine* ~ *tulekustutamine*, *enese müümine* ~ *enesemüümine*, *töö otsimine* ~ *tööotsimine*, *alkoholi pakkumine* ~ *alkoholipakkumine*, *enese petmine* ~ *enesepetmine*, *aja planeerimine* ~ *ajaplaneerimine*, *enese rahuldamine* ~ *eneserahul-*

damine, enese raiskamine ~ eneseraiskamine, rasva siirdamine ~ rasvasiirdamine, alkoholi tarbimine ~ alkoholitarbimine, elektri tarbimine ~ elektritarbimine, vähendada kofeiini tarbimist ~ kofeiinitarbimist, vee tarbimine ~ veetarbimine, raha teenimine ~ rahateenimine, töö tegemine ~ töötegemine, energia tootmine ~ energiatootmine, kohvi tootmine ~ kohvitootmine, liha tootmine ~ lihatootmine, mööbli tootmine ~ mööblitootmine, nafta tootmine ~ naftatootmine, turba tootmine ~ turbatootmine, enese täiendamine ~ enesetäiendamine, televiisori vaatamine ~ televiisorivaatamine (st televisiooni vaatamine)

- c) **pigem lahku:** *oleks piisanud raha andmisest, veebi arhiveerimine, tänu avaldamine, maailma avastamine, raha hoidmine, kultuurne alkoholi joomine, IT juhtimine, interneti kasutamine, info kogumine, lume koristamine, muusika kuulamine, liha laagerdamise meetodid, luule lugemine, maa mõõtmine, nätsu närimine, arengu planeerimine, kulu põletamine, kultuuri rahastamine, kaalu reguleerimiseks, kliima soojenemine, prügi sorteerimine, liikluse sulgemine, rahu tagamine, kaltsiumi tarbimine, suhtumine kultuuri tarbimisse, mõõdukas alkoholi tarvitamine, tubaka tarvitamine, karjääri tegemine, remondi tegemine ei ole keeruline, raamatu vastu huvi tekitamine, naha testimine (parem: naha uurimine), statistika tsiteerimine, töö (st töötamise) tõhustamine, liha töötlemine, metsa töötlemine, migratsiooni uurimine, vanade sõpradega ühenduse võtmiseks, ei ütlemine; **elneva täiendi tõttu lahku:** *tree-nerite kvalifikatsiooni tõstmine (parem: täiendusõpe), kohtunike töö tasustamine (parem: kohtunike tasustamine), isiku vabaduse võtmine, vaba aja veetmine**

Kui omastavas käändes täiendsõna on mitmuses või koosneb mitmest sõnast, kirjutatakse harilikult lahku (nt *reeglite tundmine, bürootöö juhtimine*), lühikese mitmusliku omastava või kindlat mõistet väljendavad sõnad võib ka kokku kirjutada (nt *laste saamine ~ lastesaamine, üksteisemõistmine*). Sõnaga ja ühendatud fraasis on loomulikum kirjutada lahku (nt *riski ja mõju hindamine, vrd riskihindamine*).

- a) **mitmuse omastavaga:** *materjalide avaldamine, suur puude istutamise aktsioon, juuste kammimine, laste kasvatamine, mängude korraldamine, hindade kujundamine (vrd hinnakujundus), teede*

lagunemine (= teedelagunemine), lumepallide loopimine, linnukoorte sabade lõikamine, asjade pakkimine, käte pesemine, häälte proovimine, väikeettevõtete registreerimine, laste saamine ~ lastesaamine, juuste testimine (parem: juuste uurimine), reeglite tundmine, toonerikassettide täitmine, filmide vaatamine, riiete vahetamise telk, maade vallutamine, naiste võlumine

- b) **mitmeosalise täiendsõnaga:** *esmaabi andmine ~ esmaabiandmine, õppekava arendamine, tarkvara arendamine, magneesiumivaeguse ennetamine, tähelepanu jagamine, ülikooli juhtimine, tähelepanu juhtimine, põhjaveerežiimi jälgimine, pealkirja kirjutamine, ajaloo kirjutamine, kaelasilueti korrigeerimine, lasteaiakoha loomine, luksusauto maksustamine, vererõhu mõõtmine ~ vererõhumõõtmine, koosolemise nautimine, hooldushinna pakkumine, koostöö pakkumine või koostööpakkumine, autovõtme valmistamine, nädalalõpu veetmine, sugupuu uurimine või sugupuu-uurimine, seisukoha võtmine või seisukohavõtmine, pigem kokku üksteisemõistmine, teineteisemõistmine*
- c) **ja-sõnaga:** *riski ja mõju hindamine (vrd riskihindamine), müügi ja meeskonna juhtimine, elektri ja sooja tootmine, piima tootmine ja töötlemine, veresuhkru ja kolesterooli mõõtmine, tubades on tee ja kohvi valmistamise vahendid, printimise ja koopia tegemise võimalus*

Muude omastavas käändes täiendsõnade kokku-lahkukirjutuses tuleb juhendada nimisõnade kokku-lahkukirjutuse üldpõhimõtetest ehk kirjutada kokku liigimõisted.

- a) **lahku:** *makse hilinemine (st makse hilineb), info liikumine, kevade saabumine, lume sulamine, meeleolu kõikumine*
- b) **kokku:** *märtsimüristamine, tarbijakäitumine, päevatarbimine (st päevane tarbimine), päevaloosimine, nädalapakkumine (st nädalane pakkumine, vrd selle nädala pakkumine), nädalaloosimine, kuupakkumine (st kuine pakkumine, vrd selle kuu pakkumine), suvepakkumine (st suvine pakkumine), kliendikaardi pakkumised ~ kliendikaardipakkumised (st kliendikaardiga kaasnevad pakkumised), sünnipäevapakkumine (st sünnipäevapuhune pakkumine), jaanipäevaloosimine, nädalalõpu pakkumised ~ nädalalõpupakkumised, sõbrakuu pakkumised ~ sõbrakuupakkumised, naistepäevanädala pakkumine, avamispakkumine, organisatsioonikäitumine (õppeaine), süvaveevõimlemine, ultrahelimõõtmine*

Mõnes muus käändes sõna + *mine*-tuletis

mine-vormile liituv käändsõna võib peale omastava olla ka mõnes muus käändes, milleks sageli on kohakääne: sisse-, sees- või seestütlev, alale-, alal- või alaltütlev. Sõnaühend ja liitsõna on siin rühmas enamasti sama tähendusega (nt *tööle võtmine* ~ *töölevõtmine*, *vabaks laskmine* ~ *vabakslaskmine*, vrd siiski nt *poes käimine* ja *poeskäimine*), mistõttu pole ka otsest põhjust käändsõna järgneva *mine*-vormiga kokku kirjutada. Liitsõnana vormistama võib kallutada ühendi lühidus (nt *tööle võtmine* ~ *töölevõtmine* – *kasutusele võtmine*) või sagedus (nt *terveks saamine* ~ *tervekssaamine*, *haigeks jäämine* ~ *haigeksjäämine* – *linnaks saamine*). Oskuskeeles on võimalik üht-teist ühtlustada sarjade kaupa²⁶, kuid üldkeeles jäävad sõnaühendid paratamatult liitsõnadega vahelduma.

a) osastav: *haiget saamine*

b) sisseütlev: *ametisse astumine*, *ametisse määramine*, *ametisse nimetamine*, *ametisse pühitsemine*, presidendi *ametisse vannutamisel* ~ *ametissevannutamisel*, *ametisse võtmine* (ÕSis *ametisse seadmine* ~ *ametisseseadmine*), *asjasse suhtumine* ~ *asjassesuhtumine*, *endasse vaatamine*, *grippi nakatumine*, *haiglasse toomise päev*, NATO itta *laienemine*, *kaevu kukkumine*, enne *kappi panemist*, *kasutusse võtmine*, *kavasse* ~ *kavva võtmiseks*, *koju jäämine* ~ *kojujäämine*, *toitude koju tellimine* ~ *kojutellimine*, *koju tulemine* ~ *kojutulemine*, *kooli minemine* ~ *kooliminemine*, *vaipade mõõtu lõikamine* ~ *mõõtulõikamine*, *paati tõmbamine*, *panti panemiseks* ~ *pantipanelmiseks*, *peeglisse vaatamist*, *pihku pekmine* ~ *pihkupekmine*, *seadmete remonti andmise kord*, *riita ladumine* ~ *riitaladumine*, *segadusse sattumine*, *tapeedi kvaliteetselt seina saamine*, *selga ronimine* ~ *selgaronimine*, *silma sattumisel*, *silma vaatamine*, *suhu panemine*, võrdub *surma saatmisega*, enne *tuppa astumist* ~ *tuppaastumist*, *tuppa toomine* ~ *tuppatoomine*, *toetasid triikki jõudmist*, *töösse lülitamine*, *töösse suhtumise* ~ *töössesuhtumise*

²⁶ Õiguskeeles on nt kokkulepe kirjutada lahku *tööle* (*määramine*, *võtmine*), *töölt* (*vabastamine*), *rendile* (*andmine*, *võtmine*), *üürile* (*andmine*, *võtmine*), vt R. Kull, Kokku- ja lahkukirjutamise probleemjuhtumeid (2). – Õiguskeel 1998, nr 4, lk 15–16.

küsimus, täielik töösse sukeldumine, vastavusse viimiseks, laeva vette laskmine ~ vettelaskmine (ÕSis vettelaskmine), voodisse asumine, võrku sattumine ~ võrkusattumine, ämbrisse astumine

- c) **seesütlev:** ametis olemise aeg, haiglas viibimine, kinos käimine ~ kinoskäimine, kirikus käimine, kodus istumine ~ kodusistumine, pidev kodus olemine ~ kodusolemine, koolis käimine ~ kooliskäimise võimalus, sule peos hoidmine ~ peoshoidmine, poes käimine ~ poeskäimine, teatris käimine ~ teatriskäimine, toas istumine ~ toasistumine, trepikojas kuulamine, töös hoidmine, toidu unes nägemine, õues viibimine
- d) **seestütlev:** neitsist sigimine, aknast vaatamine
- e) **alaleütlev:** hoiule panemine, kaardile kandmine, kasutusele võtmine, seadme kasutusele võtmisel, tarvitusele võtmine, vastutusele võtmine, rendile andmine ~ rendileandmine, rindele jõudmine, teele asumine ~ teeasumine, teele saatmine ~ teesaatmine, turule lubamine, värvi turule toomise kampaania, turule viimine, naabri juurde tööle asumine ~ tööleasumine, tööle hakkamine ~ töölehakkamine, tööle rakendamine ~ töölerakendamine, tööle saamine ~ töölesaamine, tööle sundimine ~ töölesundimine, tööle võtmine ~ töölevõtmine, süü enesele võtmine, üürile andmine ~ üürileandmine
- f) **alalütlev:** laval olemine, tööle käimine ~ töölkäimine, tööl püsimine ~ töölpäsimine
- g) **alaltütlev:** töölt vabastamise käskkiri
- h) **saav:** kodanikuks olemine, emaks olemine, meheks olemine, liidu liikmeks saamine, õnnitleme linnaks saamise puhul, täiskasvanuks saamine, tuntuks saamine, terveks saamine ~ terveksaamine, pärast pudeli tühjaks saamist ~ tühjaks saamist, vabaks saamine ~ vabakssaamine, pühakuks kuulutamine, õndsaks kuulutamine, rebaseks löömine, selle selgeks rääkimine, surnuks tallamist, surnuks tunnistamine, lõpetanuks tunnistamine, minu haigeks jäämine ~ haigeksjäämine, pimedaks jäämine ~ pimedaksjäämine, suureks kasvamine, kahjutuks tegemine, otsuse teatavaks tegemine ~ teatavakstegemine, terveks ravimine ~ terveksravimine, vabaks laskmine ~ vabakslaskmine
- i) **rajav:** tegelevad ERMi lõpuni ehitamisega, lõpuni menetlemist takistavad asjaolud, rahvani toomine

Omadussõna + mine-tuletis

mine-tuletisele eelneva omadussõna puhul võib lähtuda üldreeglist, mille järgi kirjutatakse omadussõna järgnevast nimisõnast harilikult lahku.

haige olemine on ära tüüdanud, *noor olemine*, *truu olemine*, õigus-
test *teadlik olemine*, *õnnetu olemine*, *kinni seotud olemine*, *loov*
kirjutamine, *koššer* (st juudi usu seaduste järgi toiduks lubatud)
tapmine

k-, us-, u-, e-tuletis

Need liited väljendavad sama moodi tegevust nagu *mine*-liide ja ka nende tuletiste kokku-lahkukirjutuses on *mine*-vormi kokku-lahkukirjutusega sarnaseid jooni. On siiski üks erinevus: ühend- ja väljendtepusõnade *mine*-tuletisi on lubatud kirjutada ka lahku, *k-*, *us-*, *u-*, *e-* jm tegevust väljendavaid tuletisi aga ainult kokku (nt *edasimine* *heakskiit*). Tulevik näitab, kas *mine*-vormides antud vabadus haarab kaasa ka muu tegevusliitega tuletisi.

Omastavas käändes sõna + *us*-tuletis väljendab enamasti tegevusala ja kirjutatakse sellisena kokku (nt *autopuhastus* = autode puhastamine, *kaablivahetus* = kaablite vahetamine), ka mitmuse omastavas või mitmest tüvest koosneva täiendosa kokkukirjutus eeldab liigimõistelist sisu (nt *lastekasvatus* = laste kasvatamine, *tarkvaraarendus*). Kohakäändes täiend sõna puhul ei ole liitsõnal ja sõnaühendil enamasti sisulist vahet, mistõttu puudub ka otsene vajadus kokku kirjutada, lühidus või sagedus võivad siiski kallutada seda tegema (nt *koju minek* ~ *kojuminek*, *poes käik* ~ *poeskäik*, vrd pikem *pensionile minek* või harvem *haiglas olek*). Tegevusnimi kirjutatakse järgnevast tuletisest lahku (nt *istuma panek*).

- a) **ühend- ja väljendtepusõnad:** trepist *allaminek*, *edasimine*, *edasi-
müük*, *edasi-tagasisõit*, *juurdemaks*, pinnase *juurdevedu*, komisjoni

juuresolekul, katkiminek, kokkupanek, kokkutulek, lahkuminek, prügi mahapanek, mahatulek, mahavõtt, sinnaminek, sissemakse, tooraine ühendusse sissevedu, vanemate juurde tagasiminek, tagasitulek, Eestisse tagasituleku järel, tunnete vallapääs, vastutulek, vastuvõtt, majanduse tasakaalust väljaminek, väljapanek, tooraine ühendusest väljavedu, väljavõte, ülespanek; arvelevõtt, heakskiit, jala taha panek, jututulek, kahevahelolek, kursisolek (ÕSis ka kursis olek), käikuminek, elus toimetulek, nõuanded haigustega toimetulekuks

- b) **omastavas käändes sõna + k-, us-, u-, e-tuletis:** *siidame rahustuseks, usalduse kaotus; autokasutus, autopuhastus, autovahetuse kuu (= auto vahetamise kuu), bakterieemaldus, enesekaitse, fassaadisoojustus, kaablivahetus, katusesoojustus, klaverihäälestus, kooliarendus, päikesevõtt, sõiduõpe, puhkuselt teenistuskohta tagasisõidu kulud, vaibapesu, valuutavahetus, esmaabikoolitus, tarkvaraarendus, nurgakivipanek; kogemuste vahetus, maade tagastus, kätepesu, lastekasvatus, maadevallutus, teedeehitus (= teehitus); looma rünnak (st loom ründab)*
- c) **muus käändes sõna + k-, us-, u-, e-tuletis:** *erruminek, pattulangus, tuppa minek ~ tuppaminek, enne tuppa tulekut ~ tuppaturekut, enne sõjaväkke minekut, ahju panek ~ ahjupanek, hauda panek ~ haudapanek, koju minek ~ kojuminek, kooli minek ~ kooliminek, läände minek, selga panek ~ selgapanek (ÕSis ainult selgapanek), asjasse puutuvus, haiglasse minek, istesse tõus, valmistada ennast põrgusse minekuks ette, riidesse panek ~ riidessepanek (ÕSis ka riidepanek), süsteemi valvesse panekul ja valvest mahavõtmisel, Blairi Eestis käik, haiglas olek, metsas käik, rabas käik, poes käik ~ poeskäik, hoiule panek ~ hoiulepanek, jääle minek ~ jääleminek, kalale minek ~ kalaleminek, karile jooks ~ karilejooks, raha kasutusele tulek (parem: käibele tulek), kasutusele võtt ~ kasutuselevõtt, hea päev marjule minekuks ~ marjuleminekuks, merele minek ~ mereleminek, nupule vajutus ~ nupulevajutus (parem: nupuvajutus), nõuetele vastavus, pensionile minek, puhkusele minek, turule tulek ~ turuletulek, välismaale tööle minek ~ tööleminek, tööle sõit ~ töölesõit, tööle võtt ~ töölevõtt, ratastel olek, avalikuks tulek*
- d) **ma-tegevusnimi + k-tuletis:** *õppima tulek, istuma panek, talvituma panek*

ja-tuletis

ja-tuletiste kokku-lahkukirjutus lähtub üldjoontes samadest põhimõtetest kui *mine*-tuletiste oma. Ühendtegu sõnade määr sõnu ja väljendtegu sõnade käändsõnu sobib alati kirjutada järgneva ja-tuletisega kokku nagu omaette tähendusega sõnu (nt *sisseastuja*, *vastuvõtja*). Õpilastööde hindajail tuleb siiski arvestada, et ka kesksõnavormide eeskujust lähtuv lahkukirjutus ei ole viga (nt *sisseastuja* ~ *sisse astuja*, vrd *sisseastuv* ~ *sisse astuv klient*).

Omastavas käändes sõna kirjutatakse järgneva ja-tuletisega kokku liigimõistelise sisu korral (nt *kingisaaja* = kinkide saaja, *lõkketegija* = lõkete tegija, vrd (selle) *kingi saaja*, (selle) *lõkke tegija*). Muus käändes täiendsõnade puhul ei anna kokkukirjutus enamasti ühendile uut sisu, mistõttu on otstarbekas eelistada liitsõnadele sõnaühendeid (nt *tööle võtja*, *rendile võtja*, *üürile andja*, *roolis istuja*). Tegelikus keeletarvitus arvestatakse siiski ka sagedust (nt lühema *töölevõtja* eeskujul kiputakse kokku kirjutama ka pikemaid, kuid niisama sagedaid *rendilevõtja* ja *üürileandja*) või pikkust (nt *restoranis viibija* – *roolisistuja*).

Tegevusnimi kirjutatakse järgnevast ja-tuletisest lahku (nt *lugeda oskaja*).

- a) **ühend- ja väljendtegu sõnade ja-tuletis:** *ettetellija*, *ettevalmistaja*, mängule *kaasaalajad* ja *kaasaelanud*, raudkapi *lahtitegija*, *läbiviija*, rongist *mahajääja*, *pealtvaataja*, *seesolijad*, *sisseastuja*, tänavalt *sisseastuja*, *sisseviija*, *tagasisaaja*, vara *tagasitaotleja*, tööde *vastuvõtja*, loa *väljaandja*, väljasolijad, *üleandja*, video *üleslaadija* (ühendtegu sõnad); *puru silma ajaja* ~ *purusilmaajaja*, *jala taha panija* (väljendtegu sõnad); **muu määrsõnaga:** kõrvalt *ässitajad*, lähedal *istujad*, *alasti olija* ~ *alastioliija*, *käsitsi pakkija* ~ *käsitsipakkija*
- b) **omastavas käändes sõna + ja-tuletis:** *abiandja*, *abipaluja*, *haiguse-tekitaja*, *kingisaajad*, *lõkketegijad*, *migratsiooniuriija*, *troonipäriija*, *tubakatarvitaja*, *tööotsija*, *töötægija*, *esmaabiandja*, *jalgratta-valmistaja*; üksikjuhtumit väljendavad, pikema või mitmusliku täiendosaga: *alkoholi ostja*, mõõdukas *alkoholi tarvitaja*, *põhikooli lõpetaja*, *kohtunikuameti pidaja*, *ülestähenduste tegija*

- c) **muus käändes sõna + ja-tuletis:** *jõudu soovijad ~ jõudusoovijad, haiget tegija, gruppide jäajad, linna saabuja, autos istujad, autos olijad, laagris viibija arvamus, peidus olija, restoranis viibija, ringis olija, toas viibijad, tunnis käija ~ tunniskäija* (puuduja vastandina), *kaldal viibijad, laeval olijad, õhulaeval olijad, pardal olijat, pinnal olijad, puusadel olija, seljal lamaja, tööle võtja ~ töölevõtja, rendile andja ~ rendileandja, rendile võtja ~ rendilevõtja, üürile andja ~ üürileandja*; **eelnev täiend mõjutab:** *kerge promiliga roolisistuja, nädala jooksul tööle asujatele*
- d) **da-tegevusnimi + ja-tuletis:** *lugeda oskajad, konkursist osa võtta soovijatel*

nu(d)-, tu(d)-, v-, fav- ja matu-vorm

Ühendverbide määrsõnad ja väljendverbide käändsõnad kirjutatakse *nud-* või *tud-* kesksõnast lähtuva *nu-* ja *tu-* vormiga ning *ma-* tegevusnimest moodustatud *tu-* liitelise omadussõna ehk *matu-* vormiga harilikult kokku nagu omaette tähendusega iseseisvad sõnad (nt *sissetulnu, väljatoodu, kättesaamatu*). Muid määr- ja käändsõnu võib kirjutada pigem lahku, kokku kirjutama võib kallutada ühendi lühidus või sagedus (nt *hätta sattunu ~ hättasattunu*, vrd *töölt tulnu*).

- a) **ühend- ja väljendtegevusõna nu-, tu-tuletis:** *etteantu, ettenähtu, mängule kaasaelanud ja kaasaelanud, kaugemalt tulnutele, kinnipeetu, vestluses kokkulepitu kohaselt, vastavalt kokkulepitule, kokkutulnud, tundides läbivõetu, ristilöödu kuju, sissetulnu, kuriteos süüdimõistetetu, lugeda tagasiastunuks, tagasiõudnutele, koolist väljalangenute, väljatoodu, olete väljavalitu*
- b) **muu nu-, tu-tuletis:** *varem ilmunu, varem tuntuga võrreldes, kor-dan varem öeldut, vastristitu* (vrd *vastsündinu*), *õigesti vastanutele auhinnad, seni kavandatu, täna saavutatatu, mujalt tulnu, ülalpool mainituga seoses, kõigi pileti ostnute vahel, leping preemia saanutega, hätta sattunu ~ hättasattunu, töölt tulnu, koolis käinu ~ kooliskäinu, õppima asunu*
- c) **matu-vorm:** *edasiliikkamatu, ettenägematud kulud, kättesaamatu, asjasse pühendamatu vaateleja*

Sama moodi sobib kirjutada nimi- või omadussõnana tarvitatavaid *v-* ja *tav-*kesksõnu (nt *kinnipeetav*, *meeldejäävam*, *üksinda seisvana*). *nud-* ja *tud-*kesksõnade muid käändevorme peale oleva (*nuna-* ja *tuna-*vorm) võib kirjutada kokku²⁷ (nt lugeda saadeti *kättetoimetatuks* < saadeti on kätte toimetatud, leping loetakse *ülesöelduks* < leping on üles öeldud), ehkki näiteks *nuna-* ja *tuna-*vormi analoogia võimaldaks tõenäoliselt ka lahkukirjutust (*kätte toimetatuks*, *üles öelduks*, vrd *kokku kuivanuna*, *välja liilitatuna*).

lt-tuletis

Ühendverbide määrsõnu ja väljendverbide käändsõnu sobib kirjutada järgneva *lt*-tuletisega kokku nagu omaette tähendusega iseseisvaid sõnu (nt *lahtivõetult*, *kokkupandult*). Hindajail tuleb siiski arvestada, et ka kesksõnavormide eeskujust lähtuv lahkukirjutus ei ole viga (nt *lahtivõetud* ~ *lahti võetud* diivan > diivan võtab *lahtivõetult* ~ *lahti võetult* rohkem ruumi). Muud määr- ja käändsõnad kirjutatakse järgnevast *lt*-tuletisest enamasti lahku, kokkukirjutus on põhjendatud juhul, kui tekib omaette tähendusega iseseisev määrsõna (nt *iseenesestmõistetavalt* 'loomulikult', *aukartustäratavalt* suur summa 'väga, ülimalt suur summa').

- a) **ühend- ja väljendtepusõnad:** *eraldivõetult*, *kokkupandult*, summa sõnades *lahtikirjutatult* (parem: sõnadega kirjutatult), *lahtivõetult*, lebasid *lialilaotatult* Londoni tuled, *lүүasaanult*, *äratuntavalt* isikupärane stiil, triikida ja pesta *ümberpööratult*, *ülejäökäivalt* ~ *üle jõu käivalt* kallis
- b) **muud tegusõnaühendid:** *selgesti eristatavalt*, *vaevu märgatavalt*, *iseenesestmõistetavalt*, *ennast kehtestavalt*, *kõhedust tekitavalt* sageli, *sõltuvust tekitavalt*, *ärevust tekitavalt* kahvatu, *usaldust äratavalt*, *aukartustäratavalt* suur summa, *relvituks tegevalt*, *iiveldama ajavalt*

²⁷ J. Aavik, Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika, lk 327.

Kokku võttes

Selle üle, kas kirjutada mingi tegusõna eelneva sõnaga kokku või sellest lahku, saab paljudel juhtudel otsustada ikka vaid konkreetse teksti põhjal, võttes ühtlasi arvesse ühendi tähendust, sagedust, pikkust. ÕS võib anda tuge ühe või teise keelendi liitsõnaks oleku võimalikkuse asjus, kuid ÕSis – nagu ka mis tahes muus sõnaraamatus – olev liitsõna ei tähenda automaatselt, et sedasama keelendit ei saaks mõnes tekstis kirjutada ka sõnaühendina. Ja vastupidi.

pigem lahku	kokku või lahku	alati kokku
muud tegusõnaühendid	ühend- ja väljendtegusõnad	liittegusõnad

alati lahku	kokku või lahku	pigem kokku
olevik, liht-, täis- ja enneminevik	<i>v-, tav-, nud-, tud-</i> kesksõna	<i>mine-, ja-, k-, us-, u-,</i> <i>e-tuletis</i>
<i>ma-</i> ja <i>da-</i> tegevus- nimi, <i>mas-, mast-,</i> <i>maks-</i> ja <i>des-</i> vorm	<i>mata-</i> vorm	<i>nu-, tu-, matu-</i> vorm
<i>nuna-</i> ja <i>tuna-</i> vorm		<i>lt-</i> tuletis

Sisujuht

Number sõna järel näitab esinemislehekülge.

abimäärsõna 9	ja väljendtegusõna <i>da-</i> tegevus- nimi 35–36
ajamäärsõna + kesksõna täien- dina 18	<i>des-</i> vorm 35–37
alale-, alal-, alaltütlevas käänd- sõna + kesksõna 28–30, + <i>mine-</i> tuletis 46–47	deverbaal e verbituletis, tegusõ- nast tuletatud sõna 11, 38
<i>da-</i> tegevusnimi + kesksõna 36– 37, + deverbaal 36–37; ühend-	Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoim- kond 19–20, 23–24
	Emakeele Seltsi keeleteoimkond 38

- enda tehtud* 31
e-tuletis 48–49
 hulgamäärsõna + kesksõna täiendina 18–19
ise tehtud 31
ja-sõnaga rinnastatud ühend 45
ja-tuletis: *da*-tegevusnimi + *ja-tuletis* 50–51, omastavas või kohakäändes sõna + *ja-tuletis* 50–51, ühend- ja väljendtegu-
 sõna *ja-tuletis* 50
kaasa arvatud 13
 kaassõnaühendi eristamine ühendtegu-
 sönast 21, 38
 kohakäändesõna eristamine määrsönast 31
 kohamäärsõna ühendtegu-
 sõnas 14
k-tuletis: omastavas või kohakäändes sõna + *k-tuletis* 48–49, *ma*-tegevusnimi + *k-tuletis* 48–49, ühend- ja väljendtegu-
 sõna *k-tuletis* 48–49
 käändsõna + *ja-tuletis* 50–51, + *lt-tuletis* 52, + *mine-tuletis* 37–48, + *v-*, *tav-*, *nud-*, *tud-* kesksõna 24–32
 käändsõnad, mis moodustavad väljendtegu-
 sõnu 26–27, ei moodusta väljendtegu-
 sõnu 28–31
 küsimäärsõna 18
 laiend *vt* süntaktiliselt seotud laiend
 liigimõiste väljendamine 42, 45, 48, 50
 liitsõnaline kohamäärsõna + kesksõna täiendina 18–19
 liittegu-
 sõna e liitverb 10–11
lt-tuletis 52
 lõpetatust või tulemuslikkust märkiv määrsõna (perfektiivsus-
 määrsõna) ühendtegu-
 sõnas 14
maks-, *mas-*, *mast*-vorm 33–35
mata-vorm määruse, täiendi, öeldistaitena 32–33; *mata*-vorm + *mine-tuletis* 33
ma-tegevusnimi + kesksõna 34–35, + deverbaal 34–35; ühend- ja väljendtegu-
 sõna *ma*-tegevus-
 nimi 33–34
matu-vorm 51
mine-tuletis: kohakäändes sõna + *mine-tuletis* 46–47, omadussõna + *mine-tuletis* 48, omastavas käändsõna + *mine-tuletis* 42–45, ühend- ja väljendtegu-
 sõna *mine-tuletis* 37–41
 mitmeosaline täiendsõna + *mine-tuletis* 45
 mitmuse omastavas käändsõna + *mine-tuletis* 44–45
 Elmar Muuk verbaalnoomeni lahkukirjutusest 38, verbaalnoomeni täiendsõna laiendist 23–24
 määramäärsõna + kesksõna täiendina 18–19
 määrsõna + *ja-tuletis* 50, + *lt-tuletis* 52, + *mine-tuletis* 37–41, + *v-*, *tav-*, *nud-*, *tud-* kesksõna 11–24
 määrsõnad, mis moodustavad ühendtegu-
 sõnu 14, ei moodusta ühendtegu-
 sõnu 18–19
nud-kesksõna määrusena 12; täiendina: ühendverb 15–16, väljendverb 27–28; öeldisena: ühendverb 11–12, väljendverb 27
nuna-vorm 12–13
nu-tuletis: tavaline käänd- või määrsõna + *nu-tuletis* 51,

- ühend- ja väljendtegušõna *nu-*tuletis 51
- omadussõna + *mine*-tuletis 48
- omastavas käändsõna + *mine*-tuletis 42–45
- omatehtud* 31
- osastavas käändsõna + kesksõna 28–29
- perfektiivsusmäärsõna (lõpetatust või tulemuslikkust märkiv määrsõna) 9
- rajavas käändsõna + *mine*-tuletis 46–47
- rõhumäärsõna ühendtegušõnas 14
- saavas käändsõna + kesksõna 28–30, + *mine*-tuletis 46–47
- sees-, seestütlevas käändsõna + kesksõna 28–30, + *mine*-tuletis 46–47
- seisundimäärsõna ühendtegušõnas 14
- seisundivorm ühendtegušõnas 31–32
- sisseütlevas käändsõna + kesksõna 28–30, + *mine*-tuletis 46–47
- süntaktiliselt seotud laiend: kesksõnal 19–23, deverbaalil 23–24, 38–39
- taas, taas*- 11
- tavaline käändsõna ja kesksõna ühend 28–31, tavaline määrsõna ja kesksõna ühend 18–19
- tav*-kesksõna täiendina: ühendverb 15–16, väljendverb 27–28; öeldistaitena 15–16
- tere tulemast* 34
- tud*-kesksõna määrusena: ühendverb 12–13, väljendverb 27; täiendina: ühendverb 15–17, väljendverb 27–28; öeldisena: ühendverb 11–13, väljendverb 27
- tuna*-vorm: ühendverb 12–13, väljendverb 27
- tu*-tuletis: tavaline käänd- või määrsõna + *tu*-tuletis 51, ühend- ja väljendtegušõna *tu*-tuletis 51
- us*-, *u*-tuletis 48–49
- vabariiklik õigekeelsuskomisjon 9, 12, 20, 37–38
- verbaalnoomen e tegusõnast tuletatud käändsõna 23, 38
- v*-kesksõna täiendina: ühendverb 15, väljendverb 27–28
- viisimäärsõna + kesksõna täiendina 18–19
- välja arvatud* 13
- väljendtegušõna e väljendverbi määratlus 24–27
- väljendtegušõna eristamine tavalisest käänd- ja tegusõna ühendist 24–26, tugiverbiühendist 25–26, ühendtegušõnast 31–32
- väljendtegušõna *ja*-tuletis 50, *k*-tuletis 48–49, *lt*-tuletis 52, *mine*-tuletis 37–41
- väljendtegušõnu moodustavad käändsõnad 26–27
- ühendtegušõna e ühendverbi määratlus 14–15
- ühendtegušõna eristamine tavalisest määr- ja tegusõna ühendist 14–19, väljendtegušõnast 31–32
- ühendtegušõna *ja*-tuletis 50, *k*-tuletis 48–49, *lt*-tuletis 52, *mine*-tuletis 37–41
- ühendtegušõna, mis esineb rööpselt liittegušõnana 11

ühendtegusõnu moodustavad
määrsõnad 14
üle, üle- 11